

Sisekaitseakadeemia
Korrektsoonikolledž

Aare Oraver
KK 060

KINNIPEETAVATE KOHANEMINE
VANGLAREŽIIMIGA

Lõputöö

Juhendaja:
Lembit Suvi

Tallinn 2009

Lõputöö annotatsioon

SISEKAITSEAKADEEMIA

Kolledž: Justiitskolledž	Kuu ja aasta: 03.04.2009
Töö pealkiri: Kinnipeetavate kohanemine vanglarežiimiga	
Töö autor: Aare Oraver	Olen nõus oma lõputöö kättesaadavaks tegemisega elektroonilises keskkonnas.
Allkiri:	
<p>Lühikokkuvõte:</p> <p>Lõputöö on kokku 55 lehel, millest põhiosa moodustavad 51 lehekülge. Lõputöö on kirjutatud eesti keeles. Lõputöö koosneb sissejuhatast, kolmest suuremast teoreetilisest peatükist, empiirilise osast ning kokkuvõttest ja venekeelsest resümest.</p> <p>Lõputöö läbivaks teemaks on kinnipeetavate kohanemine vanglarežiimiga. Töö teoreetilises osas on kirjanduse põhjal Antud ülevaade karistuse mõistest ja karistuspoliitika olemusest, vangla subkultuurist ja vangistuse toimest kinnipeetavatele. Töö empiirilises osas on esitatud konkreetne uurimus vastava ankeetküsitluse alusel kinnipeetavate arvamustest vangalaelu kohta. Küsitlus haaras 268 kinnipeetavat. 19 neist vastasid ebaadekvaatselt. Seega analüüs teostati 249 kinnipeetava vastuse põhjal.</p> <p>Töö teema aktuaalsus tuleneb sellest antud probleemi on Eestis uuritud suhteliselt vähe. Enam üliõpilaste uurimistöodes uuritud kuritegevuse ja agressiivsuse põhjuseid, narkomaania olemust ja toimet jms. Samas võib vanglas täheldada, et erineva retsidiivsusega vangid kohanevad erinevalt. Esmakordselt vanglasse sattunud võtavad vangistust enda jaoks katastroofina ning mitmekordse vanglakaristusega kinnipeetavad suhtuvad vangistus suhteliselt ükskõiksemalt.</p> <p>Probleemiks on, et ruumipuuduse ja vastavate tingimuste tõttu on ühes eluosakonnas sunnitud koos elama nii esmakordse vanglakaristusega kui ka retsidiivsed kinnipeetavad, kes on juba eelnevalt omandanud vangla subkultuuri põhiprintsiibid ning mõjutavad sellega ka esmakordselt vanglas viibivaid kinnipeetavaid nende põhimõtete järgi käituma, vähendades sellega vanglakaristuse paranduslikku eesmärki. Ka uued vanglatöötajad ei taju õieti vangide probleeme, mistõttu tekivad konfliktid. Seetõttu esitavad vangid põhjendamata kaebusi kõrgemal seisvatele organitele.</p> <p>Käesoleva lõputöö empiirilise osa analüüs võimaldab välja tuua vanglarežiimist tulevad nii positiivsed kui negatiivsed tegurid, mida võiks arvestada kinnipidamisrežiimi määramisel ja paigutamisel ning nende tegevuse planeerimisel.</p> <p>Lõputöö hüpoteesiks on: esmakordselt vanglakaristust kandvad kinnipeetavad kohanevad vanglarežiimiga valulisemalt kui retsidiivsed kinnipeetavad. Püstitatud hüpotees leidis uuringu käigus kinnitust.</p>	
Võtmesõnad:	
Keywords: kuritegu, vangistus, kinnipeetav, kohanemine, subkultuur, manipulatsioon, tiheliolek	
Säilitamise koht:	
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor:	Allkiri:
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Lembit Suvi	Allkiri:

SISUKORD

Annotatsioon	2
Sissejuhatus	3
Teoreetiline osa	9
1. Karistuse mõiste ja karistuspoliitika	9
1.1 Karistuse olemus ja funktsioonid	9
1.2 Karistuspoliitika olemus	10
1.3 Karistamise efektiivsus	12
2. Vangla subkultuur	14
2.1 Manipuleerimine vanglas	21
3. Vangistuse toime kinnipeetavatele.	24
Empiiriline osa	32
2.1 Uurimistöo metodoloogia ja protsess	32
2.2 .Ankeetküsitluse tulemused	34
2.2.1 Kinnipeetavate hinnangud üldisele emotsionaalsele seisundile	34
2.2.2 Kinnipeetavate rahulolu oma praeguse eluosakonnaga	35
2.2.3 Kinnipeetavate hinnangud stressi maandamisvõimaluste kohta	34
2.2.4 Kinnipeetavate hinnangud suhtlemisele lähedastega väljaspool vanglat	37
2.2.5 Kinnipeetavaid vangistuses enam häirivad tegurid	38
2.2.6 Kinnipeetavate hinnangud vangistuse positiivsetele mõjudele	41
2.2.7 Kinnipeetavate hinnangud võimalikele ohtudele pärast vanglast vabanemist	43
2.3 Andmete analüüs ja arutelu	45
Kokkuvõte	50
Võõrkeelne kokkuvõte	52
Viidatud allikad	54
Lisad.	56

Mõistete ja lühendite selgitus

Süütegu. Süüteo all tuleb mõista koosseisupärast ja õigusvastast tegu.

Kuritegu on karistuseseadustiku (KarS) §3 lg3 alusel on süütegu, selline tegu, mille eest on füüsilisele isikule põhikaristusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus.

Vangistuse all mõistetakse kohtu poolt mõistetud vabadusekaotust.

Kinnipeetav on vangistusseaduse (VS) § 2 alusel vanglas karistust kandev süüdimõistetu.

Kinnine vangla on vangistusseaduse (VS) §6 lg 1 järgi: valvatava müüri või muu piirdega vangla, mis võimaldab pideva järelvalve kinnipeetava üle

Kohanemise ehk adaptatsiooni all mõistetakse inimese (subjekti) ja keskkonna vastastikust toimet, mis hoiab inimest muutliku keskkonnaga tasakaalus. See eeldab inimese kehalise ja sotsiaalse talitluse paindlikkust, ja tagab inimese vastavuse keskkonna füüsilistele ja sotsiaalsetele nõuetele ning tema miinimumvajaduste rahuldamise (ENE 1989:624)

Subkultuur on teatud grupis omaks võetud teadmiste, väärtuste, käitumisnormide, uskumuste, jm nähtuste kogum, mis toimub konkreetsete inimeste vahendusel, kindlate sotsiaalsete suhete kaudu, ning vormub talle omases keskkonnas ja suhtlemiskeeles ehk märgisüsteemis (Ilm, Tender 2003:19).

Manipulatsioon on teise inimese teadlikult egoistlik, eksploateeriv ja kontrolliv mõjutamine. Manipuleerimisega luuakse partnerile erinevaid pettekujutlusi ja lootusi (Shostrom 1997: 17-23)

Manipulaator on inimene, kes rakendab, kasutab või kontrollib enese maksmapaneku kaudu ennast ja teisi nagu asju. (Shostrom 1997: 24).

Tihelioleku all mõistetakse indiviidi kogemuslikku psühholoogilist seisundit, mida ta tajub kui teda ümbritsevat vähest ruumi psüühiliselt piirava mõjuna. Tihelilolekut võib defineerida kui psühholoogilise stressi vormi, mille puhul inimese nõudmine teda ümbritseva ruumi suhtes ületab selle tegeliku teda ümbritseva ruumi võimaluse.(Niit1983:38).

Õpitud abitus Selle sündroomi omandamisel kogevad inivid, et neil puudub keskkonna üle igasugune kontroll ning mis nendega iganes juhtub, on seotud kas hea või halva õnnega ehk saatusega.

Lühendid

ENE-Eesti Nõukogude Entsüklopeedia

KarS – Karistusseadustik

VS-Vangistusseadus

Sissejuhatus

Pärast Eesti taasiseseisvumist, võrreldes sellele eelnenud 50 aastaga, on Eestis muutunud kogu riigikorraldus ja seadusandlus. Totalitaarsest riigist on kujunenud demokraatiale põhinev riigikorraldus. Seoses nende muutustega on muutunud ka riigi karistuspoliitika ning kurjategijate kohtlemine. Nõukogude ajal koheldi kinnipidamisasutustes kinnipeetavaid odava, riiklike tellimusi täitva tööjõuna. Vanglad kujutasid endast suuri laagertüüpi kinnipidamisasutusi. Vangid elasid suurtes barakkides ning töötati kolmes vahetuses. Vangla siseelu oli allutatud vanglas kehtestatud kirjutamata seadustele.

Alles 2000.aastal võeti vastu kaasaja nõuetele vastav Vangistuseseadus, mis reguleerib töökorraldust ja kinnipeetavate eluolu vanglates. Vangistuse eesmärkideks seati kinnipeetavate resotsialiseerimine ning ettevalmistamine õiguskuulekaks eluks pärast vanglast vabanemist. Selleks loodi vanglatesse sotsiaaltöötajate, psühholoogide ning kaplanite ametikohad. Teiseks oluliseks muudatuseks oli 2001 aastast kehtima hakanud Karistuseseadustik, mille alusel muudeti oluliselt seni kehtinud ENSV kriminaalkoodeksi sätteid ja kurjategijate karistamise põhimõtteid ning karistusmäärasid.

Käesoleva lõputöö tehniliseks eesmärgiks on omandada uurimistöö kogemusi ja kontrollida töö empiirilises osas valitud meetodi töökindlust ja paikapidavust. Lõputöö temaatiliseks, so sisuliseks eesmärgiks on uurida kuidas kinnipeetavad tajuvad vangistust, Murru Vangla kinnipeetavate näitel, laagertüüpi vanglas. Teema aktuaalsus tuleneb asjaolust, et seni on üsna põhjalikult üliõpilaste uurimistöodes käsitletud, kuritegevuse olemust ja põhjuseid, vägivalda ja agressiooni olemust ja põhjuseid. Samuti on uuritud seksuaalkuritegude põhjuseid, narkomaania olemust ja põhjuseid, kinnipeetavate resotsialiseerimist soodustavaid tegureid jms. Suhteliselt vähe on aga uuritud kuidas kinnipeetavad tajuvad vanglakaristust Eesti vanglates.

Uurimistöö koosneb kahest osast: teoreetilisest ja empiirilisest osast. Uurimistöö teoreetilise osa esimeses peatükis käsitletakse vastava kirjanduse põhjal karistuse olemust ja karistuspoliitika

põhisuundi. Uurimistöö teises peatükis on püütud anda ülevaade vangla subkultuurist, sh vangidevahelist siseelu reguleerivatest käitumisnormidest. Selle osa alapeatükina on käsitletud manipuleerimist kui peamist vangide “toimetuleku” käitumisstrateegiat. Kolmandas peatükis käsitletakse autorile kättesaadava kirjanduse põhjal vangistuse mõju kinnipeetavatele.

Uurimistöö empiirilises osas on püütud vastava ankeetküsimustiku (vt.lisa1) abil iseloomustada kinnipeetavate suhtumist vangistusse. Küsimustik (51 väidet) hõlmab nelja teemade plokki (vt. Lisa 1). Esimene plokk hõlmab väiteid, mis käsitlevad rutiini ja vangistusest tuleneva stressi leevendavaid tegureid, sh suhteid lähedastega, õppimis- ja töötamisvõimalusi, osalemist kursustel ning suhtlemist sotsiaaltöötaja, psühholoogi või kaplaniga jms. Teine väidete plokk püüab välja tuua vangistusega kaasnevad negatiivsed asjaolud, sh isolatsiooni ühiskonnast, lähisuhete katkemist, piiratud võimalusi vaba aja sisustamiseks jms. Kolmas küsimuste plokk hõlmab väiteid vangistusest tulenevate positiivsete asjaolude kohta, sh garanteeritud eluaseme, toitlustamise, arstiabi, õppimis- ja töötamisvõimalusi, ja kinnipeetavate elust arusaamade ja väärtuste muutumise kohta. Neljas väidete plokk hõlmab kinnipeetavate hinnanguid edasise elu kohta pärast vanglast vabanemist, sh töö- ja elukohaga kindlustatust, ühiskonna arvamust vanglast vabanenute kohta, vanglast kaasvõetud väärtushinnangud jms.

Iga väidet on kinnipeetataval lastud hinnata 5- pallilises süsteemis: 1- ei ole üldse oluline, 2-ei ole oluline, 3- ei oska öelda, 4- on oluline, 5- on väga oluline. Uurimisalusteks olid 249 juhuvalikuna valitud ja selleks küsitluseks nõusoleku andnud kinnipeetavad. Küsimustele vastati vabatahtlikkuse alusel ning küsitlusega oli tagatud vastajate konfidentsiaalsus, anonüümsus.

Arvestades lõputöö mahtu ja eesmärki on nimetatud küsimustiku alusel analüüsitud vangistuse mõju kahe kriteeriumi alusel, so. kui erinevalt tajuvad vangistust esmakordselt ja mitmekordselt (3 ja enam korda) vanglakaristusega karistatud vangid ja eestlased ning mitte-eestlased.

Kuna probleem on, et ruumipuuduse ja vastavate tingimuste tõttu on ühes eluosakonnas sunnitud koos elama nii esmakordse vanglakaristusega kui ka retsidiivsed kinnipeetavad, kes on juba eelnevalt omandanud vangla subkultuuri põhiprintsiibid ning mõjutavad sellega ka esmakordselt vanglas viibivaid kinnipeetavaid nende põhimõtete järgi käituma, vähendades sellega

vanglakaristuse paranduslikku eesmärki. Samas tuleb märkida, et olenemata vangla karistuse kordadest suhtuvad kinnipeetavad liialt optimistlikult oma tulevikku.

Uurimistöö hüpoteesiks on väide, et esmakordselt vanglas karistust kandvad ja eestlastest kinnipeetavad elavad vanglakaristust raskemini ja valulisemalt üle kui retsidiivsed ja mitte-eestlastest vangid, kuid nad on optimistlikumad oma tuleviku suhtes.

Autor annab endale aru, et erinev vangistuse tajumine ei sõltu ainult eelnevatest vanglakogemustest, vaid olulist osa peaksid etendama ka kinnipeetavate haridustase, vanus, sooritatud kuriteo iseloom, tema paiknemine ja tema tööga hõivatus vanglas ning kinnipeetavate isiksuslikud omadused. Nende kriteeriumite arvestamine nõuab täiendavaid lisauuringuid, mida ei eelda käesoleva lõputöö maht ning mida autor kavatseb arvestada edaspidises uuringus ja avaldada need võimalikus magistritöös.

TEOREETILINE OSA

1.Karistusemõiste ja karistuspoliitika.

1.1 Karistuse olemus ja funktsioonid

Mistahes ühiskonnaelu reguleerivad teatud normid. Normi all mõistetakse ühiskonna poolt loodud käitumisreegel. Normid võivad olla nii ametlikud kui mitteametlikud. Norm muutub normiks alles siis, kui sellest kinnipidamist kontrollib ja selle järele valvab inimestest koosnev ühiskond. Selle kontrolli tähtsamad vahendid on sanktsioonid. Sanktsioonil võib olla nii negatiivseid kui positiivseid tagajärgi, so nii karistusi kui tunnustusi. Käitumisnormi kehtestamine eeldab alati selle mingil tasemel sisemist omaksvõttu. Just käitumisnormide omaksvõtt on inimese sotsialiseerimise, tema ühiskonnaga ulatuslikuma liitumise alus. Käitumisnormide eiramist saab vaadelda hälbiva käitumisena. Hälbiv käitumine on kuritegelik, so kriminaalne siis kui selline käitumine on karistatav kas kriminaal- või mõne muu seadusandluse alusel ja mille eest riigil on õigus karistada. (Laine1997: 18).

Seega saab karistust kõige üldisemalt defineerida kui käitumise tagajärge, mis vähendab sellise käitumise taasesinemise tõenäosust. (Saar 2007: 252).

Klassikaliselt eristatakse nelja karistamise funktsiooni:

- 1) Kurjategijate rehabiliteerimine, resotsialiseerimine, ette valmistamine õiguskuulekaks eluks vabaduses. Rehabiliteerimine tähendab sisuliselt seaduskuuleka isiksuse taastamist.(Saar2007: 249)
- 2) Kui kättemaksu proportsionaalselt kuriteo raskusastmega, sealjuures kurjategijale ebamugavuste, piirangute ja valu tekitamist. Tänapäeval reguleeritakse seda valu vangistuse pikkusega, mida ära kandes kurjategija lunastab oma võla ühiskonnale ja kannatanule.(Saar 2007: 249)
- 3) Karistust võib käsitleda ka hirmutamisenä, et ära hoida konkreetse kurjategija ja teiste ühiskonnaliikmete kuritegude toimepanemist tulevikus. See on signaal kõigile ühiskonna liikmetele: kõik õigusrikkumised on karistatavad, vastavalt kuriteo raskusele. Siin võib kasutada ka eripreventsiooni, mis on suunatud konkreetsele isikule, hoidmaks ära, pidurdamaks tema edaspidist õigusvastast käitumist. Neid otseseid negatiivseid stiimuleid loetakse paljudel juhtudel

kõige efektiivsemaks kergemaid kuritegusid sooritanud isikute edaspidise käitumise mõjutamiseks.(Saar 2007: 250).

Klassikaliseks karistuseks on kurjategija vangistamine, so. isoleerimine ühiskonnast nendesse tingimustesse, kus ühiskonnaohtlike kuritegude sooritamine pole võimalik, või on vähe tõenäoline. Sellega kaitstakse teisi ühiskonna liikmeid ohtlike indiviidide eest. (Saar 2007: 251).

1.2. Karistuspoliitika olemus

Traditsiooniliselt mõistetakse kriminaalpoliitika peamise eesmärgina kuritegevusega ja väärtedega, so süütegudega tekitatava kahju vähendamist. Süüteo all tuleb mõista koosseisupärast ja õigusvastast tegu.

Karistuspoliitikat tuleb vaadelda kui üldise kriminaalpoliitika üht osa. Süütegude tagajärgedega tegelemise all mõistetakse eelkõige karistusõiguslikke ja politseilisi meetmeid retsidiivsuse vähendamiseks. Selle eelduseks on juba ühe kuriteo toimepanemine ja antud poliitika eesmärgiks on ära hoida sellele järgnevat kuritegusid. Samas kriminaalpoliitika eesmärgiks ei ole vaid üksnes formaalsed karistusõiguslikud sanktsioonid, siia kuulub ka nn *taastuv õigusmenetlus*. See menetlusliik on alles kujunemisejärgus olev trend. Selle menetluse eesmärgiks kaasata õigusteadmisse ka kuriteoohvrid, mille korral kurjategijad on nõus vastutama ja hüvitama ohvrile tekitatud kahjud.(Saar, 2007: 273)

Süütegude tagajärgedega tegelemise alla tuleb lugeda ka tegevused, mille eesmärk on aidata kuriteo ohvreid ja vähendada või heastada kuritegudega tekitatud kahju. Kui sotsiaalne ennetustöö on suunatud kogu ühiskonnale, siis olustikulise ennetustöö sihtgrupiks on potentsiaalsed kurjategijad ja süütegude tagajärgedega tegelemise subjektiks isikud, kes on juba mõne kuriteo toime pannud. (Ginter, Laos, Sootak 2002:27)

Karistuse põhjendatus tuleneb 3 tasandist. Need on :

1) **Riigipoliitiline** õigustus toetub asjaolule, et see on vajalik riigi õiguskorra kui inimeste sotsiaalse kooselu püsimiseks. Riigivõim lakkaks olemast, kui ta ei suudaks rasketele õigusrikkumistele oma sunnijõuga reageerida. Õigusliku sunni väljendusena kuulub karistus iga õiguskorra juurde. (Ginter, Laos, Sootak 2002:15).

2) Sotsiaalpoliitiline õigustatus lähtub asjaolust, et riik peab vastutama selle eest, et rahuldada ühiskonna arusaamu õiglusest. Seega riik ei tohi jätta reageerimata mistahes õigusrikkumistele, vastasel juhul võidakse kannatanute poolt rakendada omakohut süüdlaste suhtes, mida aga riik ei saa lubada. (Ginter, Laos, Sootak 2002:15).

3) Individuaalne õigustatus tuleneb süüdlasest, kes inimese kõlbelisest olemusest tingituna vajab võimalust oma süüd lunastada. Olenemata konkreetse süüdlase soovist või võimest eetilistelt puhastuda, peab riik andma talle selliseks autonoomseks kõlbeliseks sammuks igäühele võimaluse. (Ginter, Laos, Sootak 2002:15).

Siin tekib küsimus: millist vahendit kasutab riik oma karistusvõimu teostades ning milline on selle vahendi kui sanktsiooni sisu? Karistust tuleb vaadelda kui avalikku sotsiaaleetilist väärtusotsustust, toimepandud õigusrikkumise ja selles süüdi oleva isiku riiklikku hukkamõistu. Karistust rakendatakse reaalse kahjuna või kitsendustega süüdlasele. Need võivad seisneda süüdlase hüvede (vabadus, varad, maine jms.) kahjustamises. Otseselt on repressioon kättemaks, mis kuulub karistuse vastutusliku iseloomu kõrval karistuse olemuslike tunnuste hulka ning mis ajalooliselt võis avalduda surmanuhtlusena, vabadusekaotusena, sandistamisena, piinamisena, pagendamisega jms.).(Ginter, Laos,Sootak 2002: 28).

Euroopa Inimõiguste Kohtu määratluse järgi peab kriminaalkaristuse määramine lähtuma kolmest põhilisest kriteeriumist. Need on: süüteo kvalifikatsioon, süüteo iseloom ning karistuse määr ehk sanktsiooni sisu, peab vastama konkreetse riigi seadustele. Karistuse mõistmisel tuleb kuriteo raskuse, süüdlase süü suuruse kõrval arvestada kasvatuslikke eesmärke, sh eeldustega, mis aitaksid õigusrikkujal resotsialiseerida. Euroopa Kohtu seisukohalt peab sanktsioon olema mõjus, süüteo raskusega proportsionaalne ja hirmutav. Sanktsiooni määramisel tuleks täiendavalt arvestada süüdlase isiku omapära, tema varasemat elukäiku, kuriteo motive, majanduslikku ja sotsiaalset olukorda ning süüaluse enda püüdlust tehtud kahju hüvitamiseks. (Ginter, Laos, Sootak 2002: 29)

1.3. Karistamise efektiivsus

Klassikalise karistusfilosoofia järgi peab karistus olema piisava intensiivsusega, raskusastmega, operatiivne, st. et karistus peab võimalikult kiiresti järgnema sooritatud kuriteole ning karistus peab olema vältimatu. Karistuse ajaline viibimine vähendab olulisel määral karistuse efektiivsust. Vältimise teooria (*avoidance theory*) järgi toob karistus endaga kaasa soovimatud, ebameeldivad emotsionaalsed reageeringud (hirm, häbi, süütunne kartus jms). Samas õiguskuulekas käitumine võimaldab aga vältida neid negatiivseid emotsioone. Karistuse vältimine või mittejärgnevus loob eelduse karistamatuse tunde tekkimiseks ning kuritegelik käitumisviis kinnistub ja indiviid jätkab kuritegelikku käitumist. Retsidiivsed kurjategijad on saanud pikaajaliselt negatiivse efektina vastavat kinnitamist, mistõttu karistused avaldavad neile vähest mõju nad jätkavad ikka ja jälle oma kuritegelikku käitumist. (Saar 2007:55).

Samas karistamise mõju sõltub oluliselt ka isiksuslikest faktoritest ning seetõttu ühesugusele karistusele reageerivad erinevad inimesed erinevalt. Enamiku kurjategijate mõtlemine on liialt konkreetne ning seotud konkreetse situatsiooniga, mistõttu nad ei mõtle võimalikele negatiivsetele tagajärgedele (Saar 2007: 255). Psühholoogilistest eripäradest iseloomustab retsidiivsust madal meelekindlus, neil on rohkem probleeme töökuse ja sihikindlusega, nad eelistavad kaugemate eesmärkide saavutamise üritamisel esimeste ebaõnnestumiste puhul loobuda. Sellele lisandub kaaslastele orienteeritus ja ühiskonna madal väärtustamine nii esmakaristuse saamise hetkel kui ka karistuse vältel ning reeglina on nad valmis kaasa minema grupis valitsevate normidega. Noorena lastakse ennast rohkem juhtida emotsioonidel, vanemas eas aga eelistatakse probleemsetest olukordadest põgenemist(Uueküla 2004:50). Erinevad uurimised kinnitavad psühhopaatia seost kuritegeliku käitumisega, sest vastava häirega inimestel puudub hirmu ja kartuse tekkeks vajalikud psühholoogilised mehhanismid. Reeglina kurjategijad alahindavad karistamise tõenäosust ning ülehindavad kuritegudest saadavat kasu. (Saar 2007: 255).

Karistusega võidakse küll alla suruda soovimatut käitumisviisi, kuid samal ajal võib karistamine esile kutsuda uusi käitumuslikke efekte ning maha suruda soovitud ja ühiskonnas aktsepteeritud

käitumisviise. Paljud kurjategijad leiavad, et neid on karistatud ebaõiglaselt, mis omakorda tekitab vihaseisundi ning karistajat hakatakse vihkama või ignoreerima. Need negatiivsed emotsioonid tekitavad soovimatut agressiivsust ning püüdu vastu seista igasugusele välisele sekkumisele. Piina tekitamine on seotud nii loomade kui inimeste puhul reflektiivselt avalduva agressiivsusega. Karistusega võib kaasneda ka nn. "õpitud abituse sündroom". Kui indiviid on temast endast mittedõltavas olukorras, näiteks vanglas, siis indiviid loob endale teatud kognitiivse mudeli, mis sellist olukorda tema jaoks seletavad. Õpitud abituse sündroomi omandamisel kogevad inivid, et neil puudub keskkonna üle igasugune kontroll ning mis nendega iganes juhtub, on seotud kas hea või halva õnnega ehk saatusega. Uskumine saatusesse ja ettemääratusse on levinud mentaalne stereotüüp delikventide ja kurjategijate puhul. Sel juhul vähendatakse enda vastustust õigusrikkumiste korral. (Saar 2007: 258).

Paljudele kurjategijatele on iseloomulik nn. mänguri eksiarvamus (*gambler's fallacy*) ehk uskumust, mille tagajärjel ebaõnnele järgneb alati õnn, mispuhul kurjategija ei teadvusta endale adekvaatselt oma käitumise kuritegelikkust ning loodab, et viimase korra ebaõnn saab hüvitatud uute kuritegude õnnestumisega. (Saar 2007:258)

Viimase aja kuritegude puhul on see vanglasse saabuva kontingendi alusel iseloomulik nn. narkomaanist- varastele, roolijoodikutele ja narkodiileritele, kes pärast vanglast vabanemist asuvad kohe jätkama oma vangistusele eelnenud kuritegelikku ellusuhtumist.

Reeglina on karistusel ka destruktiivne põhiolemus. Viimase aja kohtlemispsühholoogia diskursuse üldine suund on liikunud soovimatu käitumise eest karistamiselt soovitud käitumise kujundamisele. Sellisel lähenemisel on mitmed eelised. Kui karistamisega surutakse alla olemasolevaid negatiivseid käitumisviise, siis kinnistamise abil luuakse ja omandatakse uusi soovitud käitumisviise. (Saar 2007: 259).

Siiski on tänapäeval kurjategijate kohtlemise peamiseks eesmärgiks on mõjutada kurjategijate aktuaalset ja tulevast käitumist positiivses, seaduskuulekas suunas. (Saar2007:249). Selleks viiakse Eesti vanglates, sh ka Murru Vanglas ja kriminaalhooldusasutustes läbi erinevaid sotsiaalseid programme, mis aitaksid kurjategijaid suunata õiguskuulekale käitumisele. Sellised

programmid hõlmavad sotsiaalsete oskuste õpetamist, viha juhtimist, moraalinorme, alkoholismi ja narkomaania ennetamist ning nendest pahedest vabanemist.

2. Vangla subkultuur

Subkultuuri all mõistetakse kultuuri allsüsteemi, teatud ühiskonnakihi elulaadi, väärtushinnanguid ja käitumishinnanguid teatud grupi piires. Nimetuse eesliide tuleneb ladina keelest: *sub* – lähis, alam, all. Kultuuri (ld *cultura*) määratletakse kui ühiskonnaelu eriomast korraldust, milles kajastub inimolemuse ja –tegevuse kvalitatiivne erinevus mis tahes bioloogilise eluvormi (ENE 1990:202). Iga isiksus, kaasa arvatud ka vang, võib olla kultuurikandjaks või aktiivselt osa võtta selle arendamisest. Kriminaalse subkultuurina saab käsitleda kriminaalse kogemuse salvestamist, säilitamist ning edastamist kas vaimsete või materiaalsete infokandjate vormis. Sisuliselt on kriminaalne subkultuur kriminaalsete teadmiste väärtuste, käitumishinnanguid, uskumuste, jm. nähtuste kogum, mis toimib konkreetsete inimeste vahendusel, kindlate sotsiaalsete suhete kaudu ja mis vormub talle eriomases keskkonnas, ja suhtlemiskeeles. Süüdimõistetute kriminaalne subkultuur sama vana kui vanglasüsteem. Vanglat saab käsitleda nagu sõjaväeosa, kloostrit, psühhiaatriaiglat või mõna muud kinnist asutust nn. *totaalse asutusena*, kus liikmete tegevus määratakse kindlaks õigusaktidega ja sisekorra eeskirjadega. E. Goffmanni arvates jäetakse sellises asutuses inimene ilma tema isiklikust minast seetõttu, et elu kulgeb ühes ja samas kinnises kohas, kindla juhi (autoriteedi) mõjusfääris, ning kõigile ühise päevaprogrammi alusel, mille täitmine on kõigile kohustuslik. (Ilm, Tender2003: 23)

Vabadusekaotus toob kinnipeetavatele kaasa pika ebameeldivuste jada: isolatsioon, piiratud liikumisvabadus, rahuldamata nii materiaalsed kui sotsiaalsed vajadused, sisekorraeeskirjadega reglementeeritud päevakava, tegevusetus, tööpuudus, sunnitud kooselu erineva sotsiaalse taustaga, erinevast rahvusest, erineva haridustaseme ja erineva retsidiivsusastmega kambrikaaslastega. Kinnipeetavad on kas lühemat või pikemat aega sunnitud eemal olema talle harjumuspärasest keskkonnast. Vangistusega seoses katkevad sidemed lähedaste ja töökaaslastega ning sellega kaasneb ilmajäämine senisest harjumuslikust eluviisist. Samas aga tingib see sunnitud suhtlemise kriminaalse käitumise omaks võtnud teiste kinnipeetavatega. (Saar 2007:259-263).

Uurimistega on täheldatud, et seoses vangistusega süvenevad vanglasukatel ärritus, kättemaksuiga, agressiivsus, tõrjutus, hirmutunne, usaldamatus, võõrdumine inimsõbralikust keskkonnast, perekonnast ja sõpradest, toimub üldinimlike väärtuste deformeerumine. Vangistusaastatega halveneb pahatihti tervis, süveneb ebakindlus tuleviku suhtes, mis loob eelduse kriminaalse käitumise omandamisele ning isegi kuritegelike rühmitustega ühinemiseks.

Nagu igaski subkultuuris, saab ka kriminaalses subkultuuris eristada väiksemaid kogukondi. Nendeks on varaste, hasartmängijate, narkomaanide kogukonnad. Omaette, teistest eraldatud kogukonna moodustavad põlatud vangide ning kurjategijate kogukonnad. Kuritegeliku kogukonna liikmetel on vabaduses erinevad rollid. Üks grupeeringu liige võib olla selle juht, teine tapja, kolmas varas jne. (Kaasik: 2003). Vanglates on esindatud ka nn. "kuninganna" rolli täitvad kinnipeetavad. Nendeks on isikud, kes avalikult tunnistavad end homoseksualistideks. (Laine 1997:120).

Vangla subkultuurile on iseloomulik vanglasaukate hierarhiline alluvusstruktuur. Vangide kõrgeima astme moodustavad autoriteedid. Kõik vangid peavad täitma tema käsked ja korraldusi. Igal autoriteedil on usaldusväärsed abilised, kes informeerivad autoriteete vanglas toimuvatest sündmustest. Autoriteetide käsutäitjateks on nn. *torpeedod*. Sõltumatu madalama astme moodustavad *töömehed*, kes ei sekku vangide omavahelisse ellu, intriigidesse ega konfliktidesse. Madalamal hierarhiaastmel on nn. *šnõrrid*, kes koristavad teiste eest eluruume, pesevad pesu jms. Eriti madalal astmel on *allalastud*, *kuked* so. vägistamise ohvriks langenud, abitud hädavaresed ja narkomaanid. R. Kaasiku hinnangul langeb vägistamise ohvriteks ca 20 % noortest esmakordselt vanglasse saabunutest. (Kaasik 2003a:34). Vangide seas on levinud arvamus: „Kui oled lasknud ennast seksuaalselt kuritarvitada, jääd sa eluks ajaks „kukeks“ ja sind koheldakse vastavalt. Kui oled kukeks tituleeritud, ei jooda sinuga ühest kruusist teed ja sa oled igal sammul tõrjutu. Samas aga on täheldatud: „kui tahetakse kedagi seksuaalselt kuritarvitada, siis on ahistataval alati võimalus vastu hakata, võidelda kasvõi elu hinnaga, kuid mitte lasta ennast ära kasutada“. (Hanni 2009:209).

Eriti vihatud on vangide seas nn. “*kitse*” ehk koputajad. Neid iseloomustab pikaajalise vanglakogemusega K Hanni: järgmiselt: „ See oli üks madalamaid kontingente vangide seas üldse. Reeglina on kõik koputajad kaasvangidele teada ja nendega püüti võimalikult vähe suhelda ja kokku puutuda. Kui oled kasvõi ühe korra kellegi peale koputanud, ja siis terve elu vanglaseaduste järgi elanud, oled sa ikkagi koputaja ja jääd selleks igavesti. Niisugust tegu ei saa kunagi lunastada. (Hanni 2008:209) “*Kitse*” võidakse isegi tappa: “ Nii kirjutab naistevanglas karistust kandnud O. Ivinskaja: Hiljem said vangid “*kitse*” jälile ja tapsid ta metsikult: pistsid auku ja hoidsid seal seni kuni ta lämbus”(Ivinskaja 2006:122).

Kuni Eesti taasiseseisvuseni kehtis vanglates nn. seaduslike varaste süsteem. See oli sõltumatu kompromissitu süsteem, mis keelas mistahes koostöö võimuesindajatega. Äriliste suhete arenedes tekkis varaste süsteemile vastandiks nn. autoriteetide süsteem, mis lubas riigiametnikega luua ärilisi suhteid ning kasutada endi huvides sh neid isegi kaasata kuritegelikesse tehingutesse. (Kaasik: 2000).

Tavaliselt saab kinnipeetav oma staatuse juba eeluurimisisolaatorisse või vanglasse saabudes. Siia esmakordselt sattudes satub inimene täiesti uude, senisest erinevasse elukeskkonda ning ta peab paratamatult läbima nn. siirderiituse ehk *propiska* rituaali. Enamasti on siirderiitusel agressiivne ja vägivaldne iseloom. Selle eesmärgiks on allutada värskelt vanglasse saabunu siinolijate alluvusse ja kontrollida uustulunuka vastupidavust ekstreemses olukorras käitumisel. Eesmärgiks on ka tema sotsiaalse tausta ja materiaalse olukorra selgitamine, mille alusel määratakse tema asend kinnipeetavate hierarhiaredelil. Mida edukamalt uustulnuk *propiska* läbib, seda suuremad võimalused tal on vanglas edukalt toime tulla. Enamikel juhtudel jääb kinnipeetavat kogu vangistuse ajal ja ka pärast vanglast vabanemist saatma siirderiitusel talle antud staatus ning „mürgistus“ (Tender 2003:63). Vanglatöötajate eksitamiseks kasutatakse vanglas tihti *slängi* so. vaid kinnipeetavale arusaadavaid asju ja toiminguid vanglakeeles kasutatavaid väljendeid. A. Gurovi andmetel arvatakse, et tänapäeva venekeelses õigusrikkujate keeles on kasutuses üle 10 000 sõna (Tender 2003:54). Tihti kasutatakse sidistamist hüüdnimede näol. Selles avaldub kriminaalse subkultuuri maagiline mõtlemistüüp, sest sõna (hüüdnimi) ja asi (olend) on samastatud . Hüüdnimes kajastub selle kandja au ja uhkus. (Tender 2003: 56).

Läbi aegade on vangla subkultuuri osaks olnud tätoveeringud. Nagu märgib N.Muravljova: “iidsetest aegadest alates ei ole tätoveeringutel mitte niivõrd kunstilist nähtust, kuivõrd sotsiaalset tähendust”. Läbi aegade on seda vanglates kasutatud kas indiviidi tähtsuse rõhutamiseks või tema negatiivseks märgistamiseks, sh alandamiseks. (Muravljova 2002:74). Alles möödunud sajandi 50-dateks aastateks oli kriminaalses subkultuuris Venemaal välja töötatud oma tätoveeringute süsteem. Selles oli rangelt määratud kinnipeetavate staatus ja vastavalt sellele ka õigus ja kohustus omada teatud liiki tätoveeringut. Mistahes pettusi ja omavolitsemisest sellel pinnal karistati väga karmide meetmetega. Nii näiteks võis omavoliline autoriteedi tunnuse kasutamine lõppeda isegi surmaga. (Muravljova 2002:74). Tätoveering kriminaalses maailmas ei ole ainult infokandja, vaid on teatud määral selle omaniku visiitkaardiks. Seda on raske rikkuda ning veelgi raskem kaotada. Tätoveeringute alusel eristatakse vangide grupeerimisi (“omad” ja “võõrad”). Enamikul juhtudel need väljendavad ka selle kandja staatust kriminaalses maailmas, sh . kriminaalset minevikku: vangistuse kordi, kuriteo liiki, seksuaalset orientatsiooni jms. Samas on tätoveering ka üks enese-kehtestamise viise, sest see on ainuke asi, mida neilt ei saa ära võtta. (Muravljova 2002: 74-76).

A. Põdra loengute põhjal võib väita, et tänapäeva eesti kriminaalses subkultuuris on tätoveeringud oma tähtsuse kaotanud. Asemele on tulnud Lääne-Euroopa kriminaalne subkultuur, mis on eemale tõuganud vene kriminaalse subkultuuri põhimõtted. Lääne-Euroopa kriminaalne subkultuur eelistab olla varjatud ja ei reklaami end tätoveeringutega.

Koos ühiskonna muutustega muutub ka pidevalt vangla subkultuur. Siiani on säilinud vabaduses olevate kurjategijate poolt vangistuses viibivatele aatekaaslastele narkootikumide tasuta jagamise tava. Kuritegelikud grupeerimised on loonud salajase ühiskassa, mille arvelt saadavad vanglas viibivatele liikmetele narkootikume, mida viimased kaasvangidele jagavad. Sellega tõuseb vabaduses viibivate kuritegelike grupeerimiste, sh. ka narkoärikate populaarsus kaasvangide seas. (Kaasik: 2003a).

Käesoleval ajal moodustavad narkomaanid vanglas omaette kogukonna. Narkootikumide enamasti hangitakse ja tarvitatakse ühiselt. Narkootikumide valmistamine ja tarvitamine on seotud teatud rituaalidega. Põhiliseks rituaaliks on ühise süstla kasutamine ning süstimine toimub grupis.

Levinud on ka ühine uimastit sisaldava sigareti suitsetamine. Üheskoos jälgitakse narkootikumi mõjumist. Selle toimet nimetatakse erinevate terminitega nagu: kellahelin, kellukese kõla jms. Tavadel ja rituaalidel ning slängil on nii vanglas kui vabaduses narkomaane liitev jõud; nende abil tunnetatakse ühtekuuluvustunnet ning ahvatletakse noori asuma narkomaanide ritta. Pahatihti kaasnevad narkootikumide tarvitamisega vägivalda juhtumid, mil kasutatakse narko-uimas kaaslase abitud seisundit ära ja ta võib langeda anaalse vägistamise ohvriks. (Kaasik, 2003b).

Narkomaaniks ei kujuneta üle öö. Uimastitarvitamine on peaaegu alati seotud sotsiaalse õppimisega-kogenud tarvitajad õpetavad algajatele, kuidas uimasteid tarvitada ja kaifi nautida. A-A. Allaste sõnul loovad selleks eelduse alternatiivse tegevuse puudumine, kultuuriline deprivatsioon, ja ebakindlad tulevikuväljavaated (Allaste 2005:85). Teisel märgib A-A. Allaste et nad omavad nad juba enne mõnuainete tarvitamist ühiskonnas marginaalse seisundi. Nende elu iseloomustav vaesus, töötus ja kõrvalejäetuse tunne. Sõltuvus uimastist ja selle hankimise protseduur ning sarnaste huvidega seltskond ise annavad narkomaanile teatud staatuse ja rolli ning ta tunneb, et tal siiski mingi koht ühiskonnas ja ühised mõttekaaslased, kes teda tunnustavad. Oma subkultuuri piirides võivad isegi probleemsed uimasti tarvitajad olla vägagi sotsiaalselt aktiivsed nii uimastite hankimisel kui ka nende üheskoos rituaalsel tarvitamisel. Narkomaanile annab sõltuvus ka elumõtte, sest sõltuvuses ei olda ainult uimastist vaid ka elustiilist, mis sellega kaasneb. (Allaste, 2007)

Samas tuleb märkida, et narkomaani peetakse kaasaegses kriminaalses maailmas põlatute hulka kuuluvaks, sest teda peetakse nõrgaks inimeseks, keda ei saa usaldada, kes ei täida lubadusi ning kes on teda piinava vajaliku narkodoosi nimel valmis mistahes alatuseks, sh ka kaaslaste reetmiseks. Narkootikumidega kauplemise keelu kadumine on avanud tee ka narkokaubandusele ja narkodiilerite rikastumisele ning võimuhaaramisele vanglas. Nii vabaduses kui vanglas on kuritegeliku maailma etteotsa asunud prostitutsiooni vahendajad, narkodiilerid, suurärimehed, kellede käsutuses liiguvad suured rahasummad. Nende positsiooni kasvuga suureneb nii vanglas kui vabaduses narkodiilerite võimufäär ning enesekehtestamisvõime ja alaneb tava-narkomaanide, so uimastitest sõltuvate inimeste, staatus kuritegelikus maailmas veelgi madalamale. (Kaasik, 2000b).

Vangla subkultuuri kujunemine tuleneb kahest peamisest asjaolust:

- 1) kinnipeetavad on nii materiaalsete kui sotsiaalsete piirangutega pandud sundolukorda, mis sunnib neid end vastanduma vanglatöötajatele ning otsima võimalusi nende piirangute leevendamiseks teatud vastumeetmeid.
- 2) vangide omavaheline hierarhia, mis jagab vangid teatud erineva staatusega gruppideks. (Tillmann, Schott 2002: 89).

Bowker (1977) väidab, et kinnipeetavate subkultuuri tuleb vaadelda kui vangide reaktsiooni kinnipidamise läbi tekkinud piirangutele, millele lisanduvad kriminaalsest või asotsiaalsest ühiskonnakihist kinnipidamisasutusse kaasa toodud tavad, väärtushinnangud ja hoiakud. Milline nendest kahest aspektist saab määravamaks, oleneb kinnipidamiskohas valitseva distsipliini karmusest. (Kollamaa 2003:17).

Uurimistega on täheldatud, et mida rangem on vanglarežiim, seda tugevamaks muutub ka subkultuur, kui reaktsioon vanglarežiimist tulenevatele piirangutele. (Blackburn 2004:332). Peamisteks vangla subkultuuri nõueteks on: (Tilman, Schott 2002: 87).

- 1) hoidumine mistahes koostööst vanglatöötajatega,
- 2) hoidumine pöördumistest kaebustega või abipalvetega vanglatöötajate poole.
- 3) omavahelistes suhetes peab olema aus ja hoiduma pettustest,
- 4) ei tohi avameelitseda ega avaldada isiklikke sh. kompromiteerivad andmeid kaasvangide kohta.
- 5) võõrastesse asjadesse sekkumine on keelatud
- 6) küsimused sooritatud kuriteo kohta on samasugune tabu nagu sõnamurdmine või teise kinnipeetava tagant varastamine
- 7) vanglatöötajate ees ei tohi oma süüd tunnista ja teiste vangide ees ei tohi oma süütusega hoobelda).

Arvestades vangla ülerahvastatust peetakse oluliseks puhtusearmastust ja enda välimuse eest hoolitsemist. Reeglina tuleb hoiduda võlgadest ning asjade vahetamisest ja tühjadest lubadustest, sest vangide normaalse kooseksisteerimise põhireeglilik on, vanglatöötajate tähelepanekute alusel, mistahes hinnaga lubaduste täitmise kohustus.

Vangistusest tulenevate piirangute leevendamiseks luuakse omavahelisi kooselugruppe ehk „peresid“. See koosneb tavaliselt 3-5 inimesest, kellel on teatud hulk ühiseid materiaalseid asju nagu ühine arvel oleva raha ühine kasutamine ning saadud asjade, esemete, ning toiduainete ühine kasutamine. Perre kuulmine on lausa eksistentsiaalne küsimus, sh tihti nii hierarhia kui prestiiži ja tunnustuse küsimus. Samuti tõstab gruppi kuulmine turvatunnet ning aitab tagada füüsilist ja psüühilist heaolekut. Siin tuleb märkida, et peresidemed võivad olla väga tugevad ning vastuvõetud otsused on pereliikmetele kohustuslikud. Peresidemete toime jätkub ka vabaduses pärast vanglast vabanemist, mil meenutatakse „vanu aegu“ või sooritatakse koos uusi kuritegusid. Pereliikmete koostöö on rajatud vastastikusele kohustuslikule usaldusele. (Rässa 2004:18).

Gruppi kuulmine on vanglas kinnipeetavale lausa eksistentsiaalne küsimus, sest sellega tagatakse grupiliikme turvalisus ja füüsiline heaolek. Väikeseid gruppe jaotatakse formaalseteks ja mitteformaalseteks. Vanglaolukorras on formaalseks grupiks ühe eluosakonna (elutoa) kinnipeetavad. Konkreetseesse eluosakonda paigutamise otsustab formaalsete tunnuste alusel vanglakomisjon, kus kinnipeetaval on vähene otsustamisõigus. Mitteformaalne grupp kujuneb vanglas ühiste huvide, arusaamade ja eesmärkidega kinnipeetavate sõbrunemise ja ühinemise teel. Pidev tegutsemine ühes grupis ühiste huvide nimel avaldab isiksuse arengule suurt mõju. Gruppi kuuludes peab kinnipeetav võtma omaks grupiks valitsevad käitumistavad, mõttelaadi ja põhimõtted ning loobuma oma tõekspidamistest ja alluma grupi tahtele. Näiteks seni narkootikumide tarbimisest hoidunud kinnipeetav sunnitakse osalema selles ning individuaalselt sunnitakse muutuma narkomaaniks (Kaasik, 2003b). Vanglas läbiviidud väärtushinnangute uurimise alusel hinnatakse vanglas väga kõrgelt ausust, turvalisust, puhtust ja konformsust. (Kollamaa 2003: 38-39).

Esmapilgul näivalt üllatusena kõrgelt hinnatud aususe väärtustamine tuleneb asjaolust, et kinnipeetavad on kõik materiaalselt piiratud tingimustes ning kellegi kambrikaaslase järelt salaja varastamine on vangide arvates pühaduseteotus ning on alati karistatav. Samas aga varastamist vabaduses tunnistatakse kangelasteona, sest sel juhul ei rikuta ju oma grupeeringu huve.

Konformsus võib olla väline, ajutine, kui loobutakse oma tõekspidamistest olude sunnil või sisemine, mis seisneb teiste arvamuste sisemiseks ja põhimõtteliseks omaks võtmises. Konformsus kambri-, eluosakonna kaaslastega tagab aga teatud kaitstuse ja turvalisuse, ilma milleta vanglas toimetulek ei ole võimalik. Nimetatud väärtused omandatakse kogemustega ning ohuks on, et just esmakordselt süüdimõistetud võivad neid norme rikkuda ning langeda sanktsioonide ohvriks. Normide mittetäitmise korral rakendab grupp sanktsioone, milleks võib olla äärmuslikult grupist väljaheitmine või halvemal juhul „allalaskmine“, so. madalamasse põlatud hierarhiatasemele määramine. Mida tugevam ja ühtsem grupp on, seda suuremat võimu ja mõju ta omab grupi liikmete üle. (Rässa 2004: 23).

Nagu vabaduseski ei murdu tugeva, hea enesekehtestamisvõimega inimene ka vanglas. Siin saavad saatuslikuks inimlikud nõrkused, sh. nõrgad sotsiaalsed oskused, vähesed elukogemused, allaheitlikkus ja liigne usaldus kaasvangide suhtes. Vanglas maksab ikkagi rusikaõigus, pettus, kavalus, kaasvangidega manipuleerimine, vägivald ja alatus. Need väärtused kajastuvad autoriteetsete vangide poolsetes pettustes, ähvardamistes, ja väljapressimistes. (Horjakov1991: 123-131).

2.2. Manipuleerimine vanglas

Piiratud võimalused oma materiaalsete ja sotsiaalsete vajaduste rahuldamiseks loovad eelduse kinnipeetavate vaheliseks ja ka vanglatöötajatega manipuleerimiseks. Manipuleerimine on inimese egoistlik, ekspluateeriv, kontrolliv, mõjutamine, mis põhineb nende varjatud (alateadlikul) mõjutamisel nii, et nende vaistlik enesekaitse, paralüüsitakse partneri “lollitamise“, „lõksu meelitamise“ või ülekavaldamise teel. Teadvusega manipuleerimisel luuakse partnerile erinevaid pettekujutlusi ja lootusi. Manipuleerimisel koheldakse partnerit kui asja, enda vajaduste vahendit, eirates teise poole individuaalseid huve ja eesmärke. Mõjujõu saavutamiseks toimitakse aga maskeeritult, püüdes sellega vähendada partneri valvsust, kutsudes sellega esile stereotüüpseid järeldusi ja automaatseid käitumisreaktsioone. Manipulatsiooniks võidakse kasutada, hirmutamist, ähvardamist, kaastunde ja haletsemise esilekutsumist, otsest petmist, kellegi peale kaebamist, seadusesätetele ja ametniku töökohustuste mittetäitmisele viitamist. (Shostrom: 1997, 17-23)

R. Garifullin leiab, et inimesed manipuleerivad sellepärast, et

1) inimene on alalises konfliktis iseendaga, sest igapäevases elus ta peab toetuma nii iseendale kui ka kohanema teda ümbritseva keskkonnaga,

2) tänapäeval inimene ei austa ei ennast ega teisi inimesi,

3) igapäevases elus on palju määramastust ja ebakindlust,

4) inimesed manipuleerivad selleks, et ennast paremini tunda ja paremini toime tulla oma negatiivsete emotsioonidega,

5) inimene peab kogu aeg ennast võrdlema kellegagi ning taotleb tunnustust oma tegudele ja mõtetele, viies segadusse seejuures nii ennast kui teisi. (Garifullin 2007:8). Need põhjused nii iseendaga kui teistega manipuleerimiseks on iseloomulikud ka vanglas.

Autori tähelepanekute alusel on vangid osavad suhtlejad ja kehakeele lugejad. Nad tabavad osavalt ära nii kaasvangide kui ka vanglatöötajate inimlikud nõrkused. Need oskused on nad ju omandanud mitmekordsete vangistuste ja sunnitud suhtlemise tõttu väga erinevate inimtüüpidega pikkade vanglaaastate jooksul. Vangide keeles nimetatakse manipuleerimist „konksu viskamisena“ ja „konksu neelamisena“.

Manipuleerimisvõttena kasutatakse tihti ka demagoogiat. Demagoogia on kõnedes, diskussioonis, vaidluses, propagandas jm. kasutatav mõjutusvahend, mille puhul toimub kuulajaskonna sihipärane ja ebaaus mõjutamine. Enamasti mõjutatakse uskuma asja, mille kohta esitaja teab, et see ei ole õige. Demagoogia puhul mängitakse kas vastaspoole vähestele teadmiste või kasutatakse vastaspoole emotsionaalset mõjutamist. (Aava 2003:51-94).

Pikaajalise karistusaja jooksul ja mitmekordsete vangistuste korral on indiviid kohanenud vangla režiimi nõuetega ja omandanud manipuleerimiseks ning demagoogiaks vastavad sotsiaalsed oskused ja kasutab vanglatöötajate tähelepanekute alusel suhtlemisel peaaegu kõiki klassikalisi demagoogiavõtteid. Need jaotatakse järgmiselt:

argumentum ad hominem – mille puhul lähtutakse inimesest, so kiidetakse ennast, viidatakse enda positsioonile ja kogemustele või naeruvääristatakse, märgistatakse vastaspoolt

argumentum ad populum- sel juhul viidatakse subkultuuri reeglitele, üldistele arusaamadele või arvamusiidritele

vastaspoole emotsionaalne mõjutamine- vastaspoole mõjutamiseks kasutatakse kas kiitmist, meelitamist või ähvardamist, kaastunde tekitamist või rõhutatakse teenuse kasulikkust vastaspoolele.

Otsene ja teadlik valetamine, tegelikkuse moonutamine- kasutatakse ära vastaspoole ebateadlikkust ja väheseid kogemusi või esitatakse oma argumente valikuliselt, tõsiasju varjates.

-püütakse asju lihtsustada ning minimiseerida ohtusid- so püütakse näidata tehingu ohutust, rõhutatakse vähest võimalust vahelejäämiseks, kasutatakse ära vastaspoole lihtsameelsust ja kogenematust.

- subjekti vahetamine - jutt viiakse tegelikust probleemist kõrvale, äratatakse huvi asjasse mitte puutuva nähtuse, isiku vastu või asutakse endale “tuhka pähe raputama”, so ennast süüdistama, et äratada kaastunnet ning antakse lootust, et vigadest õpitakse ning edaspidi käitutakse ootustepäraselt.

-seoste loomine – sel juhul kasutatakse kas ähvardust, kasutades vastaspoole eelnevaid eksimusi või luuakse illusioon võimaliku tehingu kasulikkusest vastaspoolele.

-hoiakute loomine- sel juhul luuakse teadlikult vastavaid kõnekujundeid kasutades eksiarvamus teatud inimesest või nähtusest. (Aava 2003:51-94).

Klassikalise demagoogiavõttena kasutavad kinnipeetavad alusetute kaebuste ja avalduste esitamist nii vangla juhtkonnale kui Justiitsministeeriumile ja kohtutele. Nendes kaebustes viidatakse nende inimõiguste rikkumisele, moraalse kahju tekitamisele või muude nende suhtes kehtivate seadusaktide rikkumisele. Äärmuslike näidetena võib nimetada: vangla ei korista kinnipeetava elukambrit, ei vaheta voodipesu, madratsi mõõtmed ei ole sobivad, püksid on liiga lühikesed, toit või toidujagaja ei meeldi, ei saanud värsket ajalehte, tualetipott on metallist ja seetõttu külm jms. Nii vaadatakse Eesti kohtutes igas kuus läbi mitukümmend vangide kaebust. Enamik neist on koostatud lihtsalt ajaviiteks. Ent kümned riigi palgal olevad juristid peavad iga päev välja mõtlema argumente, et vangid ei unustaks, kus nad viibivad.. (Filippov,2009) Seejuures kinnipeetavad unustavad ka oma kuritegudega (tahtlikud tapmised, jõhkrad röövimised, vägistamised, miljonitesse kroonidesse ulatuvad petmised jms.) nii riigile kui kaasinimestele tekitatud kahju. Samas raiskab nende alusetute ja sisutühjade kaebuste läbivaatamine ja menetlemine riigi õigussüsteemi ressursi ja aega ning tekitab selleks liigseid

kulutusi. Siin peaks autori arvates juba vanglates olema teatud filter, kes vaataks läbi esitatud kaebused ning otsustaks nende paikapidavust ja põhjendatust.

Käesoleva lõputöö autori tähelepanekute alusel oma igapäevases vanglatöös on manipuleerimise eesmärgiks saada teatud sisuga infot, teatud kauba, sh keelatud ainete ja esemete vanglasse sissetoomisele meelitamist, privileegide saamist, usalduse võitmist. Õnnestunud manipulatsioon tõstab kinnipeetava prestiiži kaasvangide seas ning samas naeruvääristab kaasvangi ja vanglatöötajat. Manipuleerija tegutseb plaanipäraselt, sihikindlalt, püüdes nii kaasvangide kui vanglatöötaja usaldust võita näiliselt pisiteenuste osutamisega, kuni lõpuks seatakse vanglatöötaja fakti ette: „kas teed teatud suuremat teenust või avalikustan ma sinu senise ebaseadusliku tegevuse“ Sel juhul vanglatöötaja, kas läheb veelgi suuremale riskile või on sunnitud vabatahtlikult lahkuma töölt. Manipuleerimiste ohvriteks langevad tavaliselt noored, väheste vanglaelu ja -töökogemustega inimesed, nõrkade isikuomadustega, madala enesehinnanguga inimesed, kes ei suuda käituda ennastkehtestavalt ega suuda vastu võtta enda kui vanglaametniku kohta olulisi otsuseid. Ohuks on ka liigse enda kohta info andmine, mida kasutatakse samuti oma huvides ära, mis võib viia isegi nii kaasvangide kui vanglatöötaja lähedaste ähvardamiseni. Seetõttu peab nii kinnipeetav kui iga vanglatöötaja oskama ennast kehtestada inimväärikuse ja seaduslikkuse piirides seades seejuures suhtlemisel tingliku piiri „sina“ ja „mina“ või „meie“ ja „nemad“. Ideaalina peaks vanglatöötaja oma tööülesannete täitmisel käituma nagu üks hea lepitaja, kellel peavad J.W Keltneri järgi olema järgmised isikuomadused: ”Iobi kannatlikkus, inglise avameelsus, ja buldogi karakter, iiri teravmeelsus, maratonijooksja füüsiline vastupidavus, jalgpalluri väledus, Machiavelli salakavalus, hea psühhiaatri isiksusemõistmine, tumma saladusehoidmine, ninasarviku nahk ja Saalomoni tarkus. (Keltner 1994, ref.Lehtsaar 2008:248).

3.Vangistuse toime kinnipeetavatele.

Mitmete erinevate uuringute põhjal on jõutud järeldustele, et enamiku inimeste jaoks on vanglateskkond brutaalne, puudulik, ja isiksust laastav (Saar 2007: 259)

Tihti kaasnevad vangistusega psühhosid, rasked depressioonid, hirmuseisundid, jm rasked emotsionaalsed ja vaimse tervise probleemid ning sotsiaalne degradeerumine. Kanada vangide

uurimisel täheldati, et emotsionaalne segadus ja kohanemiskeskused, millega kaasnes tõsine või mõõduks depressioon esinesid paljudel vangidel karistuse kandmise alguses. See on ju seletatav sellega et vangistusega seoses muutuvad, seoses vanglarežiimi rangete piirangute ja reglementeerimistega, kardinaalselt ja dramaatiliselt tavapärased käitumisharjumused. Samas täheldati, et pärast kohanemisperioodi möödumist taastus enamikul vangidel emotsionaalne tasakaal ning nad kohanesid vangla igapäevase rutiiniga. Samas täheldati, et noored kohanevad vanglatingimustega halvemini kui vanemaealised vangid. (Saar 2007: 260)

Olenevalt karistusajast ja kinnipeetava retsidiivsusest, tema staatusest ja päritolust ning tema isiksuslikest omadustest suhtuvad kinnipeetavad vangistuse mitmeti. Nii märgib K. Hanni oma vanglakogemuste põhjal: „Üks kinnipeetav võtab elu vanglas kui seiklust, teistele, soliidsematele ja auväärsematele riigiröövliitele oli sellise pööbliga kooselamise fakt juba iseenesest traagika. Kolmandad said endale kodu, puhta voodi ja riided ning vabanesid mõneks ajaks nii täidest kui alkoholist ja tundsid end juba päris inimestena. (Hanni 2009: 213).

Esimest korda eeluurimisisolaatorisse või vanglasse sattumine toob asjaosalisele kaasa alati teatud kriisiseisundi. Uurimisalune või kinnipeetav on eraldatud tavapärasest elukeskkonnast ning ta on kaotanud õiguse olla täieõiguslik ühiskonna liige. Esmakordselt kinnipidamiskambris sattunud tunnevad hirmu „vanade olijate“ ees, neid valdab teadmatus kuidas seal käituda ning nad on ärevuses, sest kardavad eksida. Samas kardetakse ka valvurite jõhkrat käitumist. (Rässa 2004:14). Kuid just määramatus ja hirmulolek loob eelduse eksimisteks ning „uute“ ärakasutamiseks ja psühhoterroriks „vanade olijate“ poolt. Psühholoog V. Garbuzovi hinnangul mõjutab hirmunärv kõige negatiivsemalt ja laastavamalt indiviidi isiksuseomadusi. Tema sõnul: ”mitte miski ei alanda isiksust enam, kui hirm.” Samas leiab ta: “et miski ei ülista isiksust enam kui võit hirmu üle”. Hirm – see on suur meditsiiniline probleem. Hirmu korral kaotab inimene kontrolli organismi normaalse elutegevuse üle, mistõttu see muutub juhitamatuks. (Garbuzov 2006:245).

Ärevust ja määramatust süvendab ka asjaolu, et juba enne kuritegu on kurjategija elus olnud teatud kaotusi, pettumusi, täitmata lootusi. Kuritegu on olnud püüe lahendada umbejooksunud elusituatsioon, kas sellega on püütud saada teatud psühholoogilist kompensatsiooni

(vägistamised, afektiseisundis sooritatud tapmised, rasked kehavigastused jms) või püüe parandada ebaseaduslikult oma materiaalsel olukorda (pettused, vargused, röövimised, ebaseaduslikud äritehingud). Kinnipidamisasutusse sattumisel ei saa kinnipeetav enam anda endast inimestele sellist pilti nagu ta ise tahaks. Ta on üks paljudest kinnipeetavatest, kes peavad elama kindla päevakorra ja sarnastes režiimitingimustes. (Eerikainen, 1996).

Kuigi vangile on tagatud elementaarsed olmetingimused, arstiabi ja julgeolek, on temalt ära võetud võimalused viia ellu oma lähedus-, hellus- ja seksuaalvajadusi. Tal ei ole võimalik olla oma mõtetega omaette ega anda võimalust luua usalduslikke teda toetavaid suhteid, ise määrata oma tegevusi ega reguleerida oma vaba aja kasutamist. Alaealiste vangide uuringutest on selgunud, et vanglas õpib vang vangi rolli. See on abitu vanglasuka roll, mis on vastand väljaspool vanglat vajatavale ühiskonna reegleid aktsepteeritava kodaniku rollile. K. Eerikaineni väitel piltlikult öeldes vang kastreeritakse, kui ta paigutatakse vastu tema tahtmist tsölibaati, röövides temalt võimalus viia ellu oma lähedus- hellus- ja seksuaalvajadusi. Vastupidiselt arvamusele vanglas sugutung ei vähene vaid isegi suureneb ja seda tänu sellele, et vangidele kättesaadav kollane ajakirjandus oma seltskonna kroonikatega ning televisioonisaated oma visuaalsete erootilise sisuga saadetega põhjustavad teatud erutus- ning pingeseisundeid, mida maandatakse nõrgemate kaasvangide (seksuaalse) ahistamisega või narkootiliste ainete tarbimisega. (Eerikainen, 1996)

Charles Taylorigi arvates koosneb inimene mitmest “minast”: tõelisest, ehtsast, sisemisest minast ja pealiskaudsest välisminast. Kokku moodustavad need kaks kogemustevoogu. Subjektiivset, sisemist voogu kogetakse mõtete, tunnete, ihadena; välist, nähtavat voogu kogetakse kehana. Need kaks hoovust kohtuvad ja segunevad kusagil sügavas ühises loovas alges. Sellel algel põhineb inimese elu. (Paju 2008:25). Vanglatingimustes tuleb varjata oma sisemist mina ning kohaneda ja elada peamiselt enda poolt kontrollitava välise mina arvel. Pidev enesekontroll aga põhjustab teatud pingeseisundi ja mõjub kogu närvisüsteemile laastavalt.

Individuaalsuse kaotus vanglas on totaalne. Siin tuleb sunniviisiliselt koos elada ja suhelda ööpäevaringselt avalikult erineva sotsiaalse tausta, erinevate elukogemustega, erineva

haridustasemega, erineva rahvusega, erineva retsidiivsuseastmega ning erineva kuriteo koosseisuga inimestega.

Nagu kirjutab K. Hanni: „Laagrites, kus elatakse päev päeva kõrval pead-jalad koos, on kõik avalik ja kõigile näha. Siin saab ruttu selgeks, kes mida endast kujutab, mis inimesega on tegu ja kuidas ta suhtub ellu endasse ja kaasvangidesse kui ka oma olukorda“. (Hanni 2009:213) Vanglas on levinud kas avalik või salajane üksteise kirjavahetuse jälgimine ja telefonikõneluste pealtkuulamine. Isegi üksikkambris viibides läbi pisikese aknasilma kaudu ollakse julgeolekuhuvides regulaarse järelkontrolli all. „Vangla on koht, kus elatakse oma igapäevast elu täiesti avalikult, kõikide pilkude all ja vähe on seda mis jääb varjatuks võõraste silmade ja kõrvade eest. Sinu omad on praktiliselt ainult sinu mõtted, sest neid keegi ju ei näe“. (Hanni 2009 : 299).

Eesti vanglad on enamasti ülerahvastatud. Ülerahvastuse puhul väheneb indiviidi privaatsus ja kontroll oma keskkonna üle toimuvad sündmused muutuvad ennustamatuks. Keskkonna psühholoogias eristatakse asukatihedust (density) ja tiheliolekut (crowding). Asukatiheduse all mõistetakse objektiivsete füüsiliste näitajatega näiteks inimeste arvu teatud pinnaühiku kohta. Tihelioleku all mõistetakse indiviidi kogemuslikku psühholoogilist seisundit, mida ta tajub kui teda ümbritsevat vähest ruumi psüühiliselt piirava mõjuna. Tihelilolekut võib defineerida kui psühholoogilise stressi vormi, mille puhul inimese nõudmine teda ümbritseva ruumi suhtes ületab selle tegeliku teda ümbritseva ruumi võimaluse. (Niit1983:38). Tiheliolekut on seletatud ka inimesele mõjuva sotsiaalse ja füüsilise stimulatsiooni sellise kuhjumisena, mis ületab organismi läbitöötamisvõime. Osa autoreid vaatleb tiheliolekut kui seisundit, kus kaasinimeste lähedus piirab indiviidi käitumisvabadust. Leitakse ka, et tiheliolek on isikutevaheline psühholoogiline protsess, kus kontaktuse määr ületab selle vastuvõtuvõime. Enamik uurijaid on seisukohal, tihelioleku kogemus on suurel, määral vahendatud mitteruumiliste faktorite poolt ning, et see hõlmab stressi ja adapteerimise dünaamilisi protsesse. Seega tiheliolek põhjustab psühholoogilist ja füsioloogilist stressi, mille kestvam mõju võib viia vaimsete ja emotsionaalsete häireteni (Niit 1983:38).

Ülerahvastatust on seostatud sagedaste psüühiliste ja somaatiliste haigustega, nagu kõrge vererõhk, südametegevuse häired jms ning seda on peetud kontrollimatu käitumise ja

emotsionaalse stressi põhjuseks. Samas näitavad uuringud, et vägivaldne käitumine sageneb, kui indiviidi poolt kasutatav pind väheneb. Kriitiliseks faktoriks ei ole mitte ruumi üldpind, vaid ruumi jagavate residentide arv. Samas on leitud seoseid indiviidide sotsiaalmajandusliku staatuse haridustaseme ja varasema vanglaskogemuse ning ülerahvastatuse talumisvõime vahel. Mida kõrgemad need näitajad olid seda halvemini taluti ülerahvastatust ja seda raskemini kohaneti vanglatingimustega. (Saar 2007:261).

Füüsiline ruumipuudus ei võimalda planeerida ega rahuldavalt teostada oma tegevusi, valida aega oma lähedastele segamatult kirju kirjutada, süvendatult raamatuid lugeda, ega oma soovikohast teleprogrammi jälgida.

Autonoomia kaotust esineb iga päev ja kõikjal. Ühisel ajal on äratus, söömine ning huviala ringides osalemine ja tööle minek. Elukorralduse määrab vangla sisekorra eeskiri. Seoses narkootikumide laia levikuga, võeti 2007.aasta lõpul Murru Vanglas eluosakondade asukatel võimalus päevasel ajal terve päeva viibida värskes õhus ning sisustada vaba aja veetmist spordiga tegelemise näol oma eluosakonna territooriumil. Tegevusetus ja olmetingimuste reglementeeritus loovad eelduse kinnipeetavatel nn. „õpitud abitus“ tekkeks. Raskelt mõjub kergemate kuritegude eest süüdimõistetud ja esmakordselt karistatutele elamine koos retsidiivsete ja raskeid kuritegusid sooritanud kinnipeetavatega ning aktiivsete narkomaanidega. Pahatihti satuvad just esmakordselt karistatud kinnipeetavad just kogunud retsidiivistide ähvarduste, väljapressimiste ja manipulatsioonide ohvriteks. Vang peab tundma ennast lindpriina, sest isegi tema suhtes ülekohtuse käitumise korral ei ole tal vastavalt vangla subkultuuri seadustele õigust vangla-personaalilt abi ega toetust otsida. Vanglaseaduste järgi peab igaüks siin iseseisvalt hakkama saama ning igaüks peab ennast ise kaitsma. Äärmuslike abivahenditena enda täbarale olukorrale vanglatöötajatele tähelepanu osutamiseks on kas püütud lavastada põgenemist või enesetappu, sh. endavigastamist, millel aga võivad olla saatuslikud tagajärjed. (Horjakov1999:16).

Vanglatele on iseloomulik eelarvamuslikkus ning olukord, kus kõik kahtlustavad kõiki. Personal kahtlustab nii vange kui ka kaastöölisi ning vangid kahtlustavad nii personali kui ka teisi vange. K. Hanni kirjutab:“ Siin peavad kõik saladused, igatsused, emotsioonid ja sooritatud kuritegu pidid jääma ainult enda teada.“ (Hanni 2009: 209). Vangla õhkkonnas on palju tigidust. Paljud

kinnipeetavad on süüdimõistetud raskete isikuvastaste kuritegude eest ning neile on iseloomulik psühhopaatiline kalduvus agressiivseks käitumiseks. Uuringute põhjal saab väita, et kurjategijate üheks baasemotsiooniks on viha, mis väljendub eelkõige füüsilise agressiivsusest (Uueküla 2004:50). Allsurutus äratav agressiooni ohvriks langenutel ängistust, viha ja opositsiooni ning muserdab enesehinnangut. Vangla toimib sundsüsteemina, mis kasutab sunnimeetodeid, et hoida hierarhia madalamal astmel olevaid kinnipeetavaid kontrolli all. (Eerikainen, 1996)

Kogenematud vanglasse sattunud võivad aga näha vangistuses nende jaoks ka „positiivseid“ momente: siin on teda toetavad sõbrad, laialt on levinud ka arvamus, kes vanglas on probleemideta hakkama saanud võib tunda end „kõva mehena“ ning võib lubada endale vastavat käitumist. Neid „positiivseid“ ootusi on aidanud üles kruvida sellised tuttavad, kes on juba korra kinnipidamiskohtades viibinud. Tegelikult püüavad nad vabaduses näidata end liialdatud kangelasena, kes vanglas on hästi hakkama saanud (Rässa 2004:14)

Inimene ei lase temasse sisenevat infot enesest läbi niisama, ta muutub füüsiliselt selle tõlgenduseks, mida ta on endasse kogunud ja kogub. Inimkehasse kuhjunud kogemused loovad eeldused tõlgendustele ja veendumustele, tema sisemine monoloog ei ole juhuslik müra, vaid tema kogemuste, tõlgenduste ja valikute vaimne liit. (Paju 2008:51)

Vangistuse toimes võib eristada nelja põhilist tagajärge. Esiteks peale esimest vangistust kaob vanglast vabanenul hirm vangla, kui karistusasutuse ees ning suureneb tõenäosus, et ta pöördub sinna mõne aja pärast tagasi. Teiseks kinnipeetaval purunevad tavaliselt senised positiivsed, teda seni toetanud sotsiaalsed sidemed, kaovad senised positiivse ellusuhtumisega sõbrad ja tuttavad. Kolmandaks omandatakse uusi sõpru, kes on omaks võtnud asotsiaalse ja kriminaalse käitumise põhimõtted. Neljandaks pikaajaline pealesunnitud viibimine ebanormaalses tingimustes, isoleerituna ühiskonnast ja oma lähedastest ning vanglas läbielatud alandused toimivad iseenesest inimese psüühikat murendava tegurina, mis võib noorele jätta parandamatuid hingeavaid. (Rässa 2004:13)

Enamik vangidest on juba väga noorelt astunud sellele ohtlikule ja libedale teele, ja kukkudes ja komistades, kobades üksinda pimeduses, ära kaotanud õige teeviida ega ole osanud enam sellest mülkast üksinda ilma kõrvalise abita välja tulla ja ega teda selleks eriti ei lastudki. (Hanni 2009: 213) Juba 19 sajandil on leitud: mida nooremalt inimene sooritab kuriteo ja satub vanglaase, seda suurem on tõenäosus, et ta pärast vabanemist sooritab uue kuriteo. (Horjakov1999:5). Seda põhjusel, et kui oled juba jäänud selle (vangla) süsteemi rataste vahele ja kõndinud kaks, kolm, või neli korda vangla vahet edasi-tagasi, siis puudub praktiliselt igasugune võimalus uuesti tõusta, sest iga vanglas veedetud päev sööb hulgaliselt närvirakke ja alatoitlustamine mõjub tervisele halvasti. (Hanni 2009: 214).

Alanduste ja mõnitamiste mõjul kuhjuva agressiivsusest on ajakirjanduses suurt kõlapinda tekitanud Soomes Jokela koolis toimunud mõrvajuhtum, kus kooli abiturient P-E.Auvinen tappis 8 inimest, sh 6 kaasõpilast. Mõrvaloo uurimise käigus selgus et, tapjat oli pidevalt mõnitatud ja alandatud koolis kaasõpilaste poolt alates tema 10 eluaastast kuni tema 18 aastaseks saamiseni, so 8 aasta jooksul. (Poll, 2008).

Ajaliselt on vangistusel erilisi kriisiaegu. Tugeva jälje jätab süüdimõistetule esimene kohtuskäimine ja karistuse saamine, järgnevakts kriisiperioodiks on vanglaase saabumine ning vanglarežiimiga kohanemine. Raskeimana elatakse üle kohtu poolt määratud eluaegset vangistust. Sellega harjumine nõuab tugevat egot ja psüühilist paindlikkust. Ainukeseks lootuseks jääb võimalik armuandmispalve rahuldamine, 30 aasta pärast saabuv ennetähtaegse vabanemise võimalus ning võimalikud valitsuse amnestiaotsused. Vanglaametnike tähelepanekute, sh ka käesoleva lõputöö autori tähelepanekute alusel on eluaegse vangistusega kinnipeetavad on väga kõikuva psüühilise seisundiga, stabiilsuseperioodid vahelduvad ängistuse ja lootusetusega. Eriti masendavalt mõjub neile tegevusetus ja erilised inimväärikust alandavad piirangud ja režiiminõuded.

Vangistuse ajal elatakse väga raskelt üle väljaspool vanglat toimuvaid võimalikke elulisi kaotusi nagu lähedaste surm, elukaaslase truudusetus, abielulahutus, normaalsete sidemete katkemist endiste töökaaslaste ja sõpradega. Oluliselt alaneb enesehinnang ning tihti süütunne lähedaste

suhtes kes peavad tal ühiskondlikku hukkamõistu ja viltuvaatamist süütutele lähedastele. (Eerikainen, 1996).

Oluline pingeseisund tekib aga vahetult enne vanglast vabanemist, sest režiiminõuetega kohanemisel on tekkinud teatud rutiin ja turvatunne. (Saar 2007:260). Siin on tagatud elementaarne toitlustamine, hügieeninõuete järgimine, arstiabi ning turvaline peavari. Töötamise puhul on tagatud ka minimaalsed täiendavad elatusvahendid teenitud palga näol. Vanglas ollakse üks kurjategija teiste seas, väljaspool vanglat aga märgistatud, kui vanglast tulnud individ. Samas tänu siinsele elementaarsete elutingimuste tagamisele ja tegevusetusele on aga kinnipeetav omandanud nn. „õpitud abituse sündroomi“. Siin ta ei pea muretsema oma igapäevase „leivatüki ega eluaseme pärast ja esmase arstiabi pärast.

Pärast enda järel vanglause sulgemist puutub ta aga nende probleemidega kohe vahetult kokku. Uurimiste alusel on täheldatud, et vanglast vabanenutel on tihti raskusi kohanemisega eluga vabaduses. Goodstein leidis, et kõige probleemsemad on esimesed kaks kuud pärast vanglast vabanemist ning alles kolmanda kuu lõpuks toimub teatud kohanemine. (Goodstein:1979, ref. Blacburn 2004:331).

Autori tähelepanekute alusel ja vestlustel kinnipeetavatega võib järeldada, et vangistus on kinnipeetavatel esile kutsunud palju meelekiibedust ja kättemaksuhimu, seetõttu on raevupurse ja vägivalda oht ka vabanemisel olemas ning kinnipeetav isegi tunnetab seda ning kardab, et ta ei suuda kriisiolukordades oma käitumist emotsioone valitseda. Vangid ise nimetavad seda tunnete „kuhjumiseks“. Pika karistuse ajal on vangid olnud isoleeritud ühiskonnast ning nad ei taju adekvaatselt ühiskonnas toimunud muutusi ning elavad seetõttu tihti illusoorse maailmas ja fantaasias, mis aitab neil leevendada vangistusest tulenevat stressi. Pärast vabanemist aga kokku puutudes tegelikkusega ja ühiskonna tõrjutud hoiakuga nende suhtes, nad pahatihti pettuvad ning kibestuvad, mis loob eelduse uute kuritegude sooritamisele. Illusoorset arvatakse, et vabanemine aitab vanglast vabanenul lahendada kõik probleemid, samas tuleb aga väita, et alles siis saavad tõelised toimetuleku probleemid alguse.

II EMPIIRILINE OSA

2.1 Uurimistöö metodoloogia ja protsess

Uurimistöö eesmärgiks on välja selgitada ja kirjeldada kuidas erineva vanglakogemustega kinnipeetavad tajuvad vanglakaristust, sh millised tegurid aitavad leevendada vangistusega seotud ebamugavusi ning vanglarežiimist tulenevaid piiranguid. Eesmärgi täitmiseks viis autor läbi kvantitatiivse ankeetküsitluse, mille käigus püütakse selgitada kuidas kinnipeetavad tajuvad vanglaksristust ning millised tegurid on nende jaoks kõige häirivamad ja hinnata nende tulevikunägemusi eluks pärast vanglast vabanemist.

Käesolevas lõputöös on kasutatud kvantitatiivset lähenemist, sest kvantitatiivse andmestiku elementideks on tunnused ja indiviidid. Andmestik koosneb vaadeldavate tunnuste väärtustest uuritavatel indiviididel. Indiviid võib olla mistahes nähtus või objekt uurimisülesandega piiritletud alal: isik, isikute grupp, territooriumiüksus, institutsioon, ajaperiood. Tunnuste abil kajastatakse indiviidi mitmesuguseid uurimise seisukohalt huvi pakkuvaid omadusi. (Tooding: 2001:19). Andmeanalüüsi ülesandeks on andmetes sisalduva sisulise varieeruvuse iseloomustamine ja varieeruvuse põhjuste selgitamine.

Käesolevas uurimistöös on uuritavateks indiviidideks esma-ja mitmekordselt vanglakaristusega karistatud eestlastest ja mitte-eestlastest kinnipeetavad. Kokku moodustavad käesoleva uurimistöö valimi 249 Murru Vangla kinnipeetavat, sh esmakordselt 106 ja 143 mitmendat (3 ja enam kordi), 143 vanglakaristust kandvat eestlastest (129) ja mitte-eestlastest (120) kinnipeetavat.

Uuringu läbiviimisel on arvestatud kõikide uurimistöö eetiliste nõuetega, sest mistahes inimestega seotud uurimise läbiviimisel peab olema garanteeritud uuritavate privaatsus, konfidentsiaalsus ja anonüümsus. (Neuman 2003:130). Käesolevas uurimistöös on kõik ankeedid anonüümsed ja nende täitmine vastajale vabatahtlik. Vastajad olid teadlikud andmete kasutamise eesmärkidest, mistõttu nad suhtusid uurimise läbiviimisse pingevabalt, heatahtlikult ja suhteliselt adekvaatselt.

Uurimistöö viidi läbi Murru Vangla erinevates eluosakondades ajavahemikus 2008 mai – 2009 jaanuar. Põhilise osa viis küsitluse läbi käesoleva töö autor, kuid kasutas ka vangla sotsiaaltöötajate ning psühholoogide abi. Küsitluse läbiviimist hõlbustas asjaolu, et küsitlus viidi läbi tavalise kinnipeetavate riskihindamise küsitluse käigus, so sellekohase vestluse loomuliku osana. Osa kinnipeetavaid täitis ankeedi iseseisvalt. Kokku haaras küsitlus 267 kinnipeetavat, kuid 19 kinnipeetava vastused olid ebaadekvaatsed seega küsitlusse ei suhtunud tõsiselt, seetõttu on käesoleva analüüsi aluseks 249 kinnipeetava vastused.

Uurimise läbiviimiseks koostas uurimistöö eesmärgi ja vastavaid teoreetilisi seisukohti arvestava ankeetküsimustiku, mis hõlmas 7 teemadeplokki. (vt lisa 1). Ankeetküsimustik hõlmas üldisi kinnipeetavate formaalseid andmeid nagu, vanus, haridus, kriminaalkorras karistuste kordi, kuriteo iseloomu kajastavat karistusseadustiku paragraafi, ning vanglakaristuseks mõistetud karistusaastaid.

Esimese kahe küsimusega palusin hinnata kinnipeetava vaimset tasakaalu võrreldes eeluurimisvanglas olekuga ning kas kinnipeetav on rahul elamistingimustega oma praeguses vangla eluosakonnas. Kolmas küsimusteplokk hõlmas võimalikke väiteid selle kohta, millised tegurid aitavad leevendada vangistusest tulenevat stressi. Neljandaks palus autor hinnata kinnipeetavate regulaarseid, nende jaoks kõige olulisemaid, suhtlemissidemeid väljaspool vanglat. Viienda väidete ploki hindasid kinnipeetavad neid kõige enam häirivamaid vangistusest tulenevaid negatiivseid tegureid. Kuues väidete plokk sisaldas väiteid, mis iseloomustaksid vangistusest tulenevaid võimalikke positiivseid tegureid. Seitsmes väidete plokk iseloomustab kinnipeetavate suhtumist pärast vanglast vabanemist neid ohustavatele võimalikele negatiivsetele probleemidele. Kolmanda, viienda, kuuenda ja seitsmenda ploki väiteid pidid kinnipeetavad hindama 5- pallilises süsteemis. 1- ei ole üldse oluline, 2-ei ole oluline, 3- ei oska hinnata (kuid ei eita probleemi), 4- on oluline, 5- on väga oluline. Iga väidete ploki ja iga väite kohta on leitud keskmine väärtus ning selle põhjal hindas autor hinnatud väite olulisust kinnipeetavate jaoks. Iga hinnatava ploki kohta on antud ka keskmine koondhinne valitud kinnipeetavate kategooriate lõikes. Andmete illustreerimiseks on kasutatud tunnuste olulisuse võrdluseks ka sagedus- ja protsentjaotust.

2.2 Ankeetküsitluse tulemused

2.2.1 Kinnipeetavate hinnangud üldisele emotsionaalse rahulolule

Selle hindamise aluseks on koostatud küsimustiku esimene ja teine küsimus, mida kinnipeetavad hindasid 3-pallilises süsteemis: halvem (ei ole rahul), parem (olen rahul), ei oska öelda. Halvemaks hindasid esmakordselt karistatud (20%) 22 kinnipeetavat, samas mitmekordselt karistatud (25%) 37. Paremaks hindas esmakordselt karistatud 41 (38,7%) ja mitmekordselt karistatud 49 (34,3). Oma arvamust ei osanud väljendada esmakordsetest 43 (40,6%) ja retsidiivsetest 57 (39%). Seega võib mainida et keskmiselt põhiline osa vastanutest leidis, et nende vaimne tasakaal on võrreldes eelvangistusega paranenud.

Tabel 1. Kinnipeetavate vaimse tasakaalu muutused võrreldes eelvangistusega.

Kinnipeetavate Kategooria	Halvem		Parem		Ei oska öelda	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Eestlased	23	17,8	46	35,6	60	46,6
Mitte-eestlased	36	30,0	44	36,7	40	33,3
Esmakordsed	22	20,7	41	38,7	43	40,6
Mitmekordsed	37	25,9	49	34,3	57	39,8
Kokku	59	23,7	90	36,1	100	40,2

Tabelist 1 järeldub, et ligi veerand (23, 7%) kinnipeetavatest arvasid, et nende vaimne tasakaal on halvenenud võrreldes eeluurimisvangistusega. Suhteliselt halvemaks pidasid seda mitte-eestlased ja mitmekordselt karistatud kinnipeetavad ning eriti halvaks hindasid seda mitmekordselt süüdimõistetud mitte-eestlastest kinnipeetavad, so 23 inimest 63-st ehk 36,5 % 100 kinnipeetavat (40,2%) olid suhteliselt ükskõiksed ning arvasid, et nende vaimne tasakaal ei ole seoses vangistusega muutunud. Oma vaimset tasakaalu võrreldes eeluurimisvangistusega hindasid paremaks kokku kogu küsitletute arvust 90 (36,1 %), sh esmakordselt vangistuses viibijatest 41 (38,7%).

2.2.2 Kinnipeetavate rahulolu oma praeguse eluosakonnaga

Teise küsimusega püüti hinnata kinnipeetavate rahulolu oma praeguse eluosakonnaga. Reeglina enam kui pooled kinnipeetavatest ei olnud rahul tingimustega oma eluosakonnas ja seda nii esmakordselt kui mitmekordselt vanglas viibijate ning nii eestlaste kui mitteestlaste lõikes, siit järeldub et enamik kinnipeetavaid ei ole rahul tingimustega oma eluosakonnas.

Tabel 2. Kinnipeetavate rahulolu oma praeguse eluosakonnaga

Kinnipeetavate Kategooria	On rahul		Ei ole rahul		Ei oska öelda	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Eestlased	43	33,3	51	39,5	35	27,2
Mitte-eestlased	20	16,6	77	64,2	23	19,2
Esmakordsed	26	24,5	53	50,0	27	25,5
Mitmekordsed	37	25,9	75	52,5	31	21,6
Kokku	63	25,3	128	51,4	58	23,3

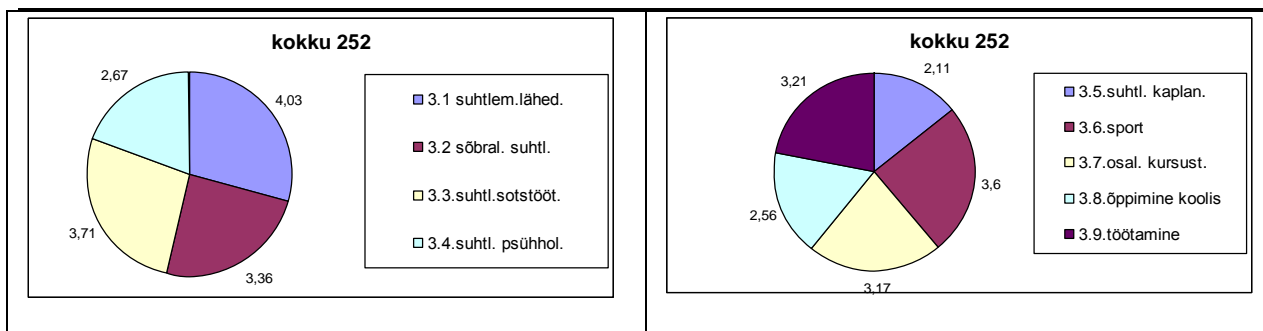
Kogu küsitletute arvust vaid veerand (25,3 %) olid rahul eluoluga oma praeguses eluosakonnas, 58 -l ehk (23,3 %) puudus selleks oma isiklik arvamus.

2.2.3. Kinnipeetavate hinnangud stressi maandamisvõimaluste kohta vanglas.

Kolmas küsimus: “Kes või mis on aidanud leevendada vangistusest tulenevat stressi?” esitati väidete plokinä, mille igat väidet kinnipeetavad hindasid 5-pallilises süsteemis. Nimetatud kogu väidete ploki keskmise hinde 3,08 alusel võib väita, et vanglas on teatud võimalused stressi leevendamiseks olemas ning kinnipeetavad siiski tervikuna ei eita neid võimalusi, kuid neid ei kasutata eriti aktiivselt. Kõrgemalt hindasid neid võimalusi mitteestlased, kellede summaarne hindepunkt kogu väidete ploki kohta oli 3, 21, eestlaste 2,95 vastu. Siit järeldub, et eestlased võtavad vangistust valulisemalt ning on passiivsemad kasutama stressi maandamiseks vanglas pakutavaid võimalusi. Samas tuleb märkida, et stressi maandamise võimalusi hindasid esmakordselt ja mitmekordselt karistatuid kinnipeetavad sarnaselt (3,08).

Tabel 3 . Kinnipeetavate hinnangud stressi maandamisvõimaluste kohta vanglas.

Tunnus	Esma- kordsed	Mitme- kordsed	Eestlased	Mitte- eestlased	Kokku
3.1 Suhted lähedastega	4,20	4,0	4,04	4,12	4,08
3.2 Sõbralik suhtlemine	3,07	3,01	3,09	2,98	3,04
3.3.Sotsiaaltöötaja	3,06	3,03	3,02	3,06	3,04
3.4 Psühholoog	2,68	2,71	2,56	2,84	2,70
3.5 Kaplan	2,16	2,11	1,92	2,67	2,13
3.6 Sport	3,55	3,72	3,56	3,74	3,65
3.7 Kursused	3,23	3,18	3,15	3,27	3,20
3.8 Kool	2,48	2,68	2,18	3,03	2,59
3.9 Töö	3,32	3,19	3,03	3,48	3,24
Kokku	3,08	3,07	2,95	3,21	3,08

Üksikute väidete lõikes kogu kogumi ja valitud kinnipeetavate kõigi kategooriate puhul hinnati väga oluliseks (hinne 4,08) stressi maandavaks teguriks regulaarset suhtlemist oma lähedastega. Eriti kõrgelt hindasid seda mitmekordselt vanglakaristust kandvad. mitte-eestlased (4,42). Eestlaste (4,04) ja mitte-eestlaste (4,12) lõikes olulisi erinevusi ei ole. Suhteliselt kõrgelt (üle 3,0) hinnati ka olulisuse järjekorras: sportimise võimalust, vangistuse ajal töötamist, ning erinevatel kursustel osalemist. Kõige madalamalt hinnati suhtlemist kaplaniga (2,13), sh

suhteliselt madalamalt hindasid suhtlemist kaplaniga eestlased (1,92) ning mitte-eestlastel vastavalt 2,37. Alahinnati ka koolis õppimise võimalust (2, 59) ja suhtlemist psühholoogiga (2,70). Olulisi erinevusi esmakordselt ja mitmekordselt vanglas karistust kandvate kinnipeetavate hinnangutes stressi leevendavate tegurite osas ei ole. Eestlaste ja mitte-eestlaste lõikes hindasid mitte-eestlased õppimisvõimalusi ning töötamist vangistuse ajal.

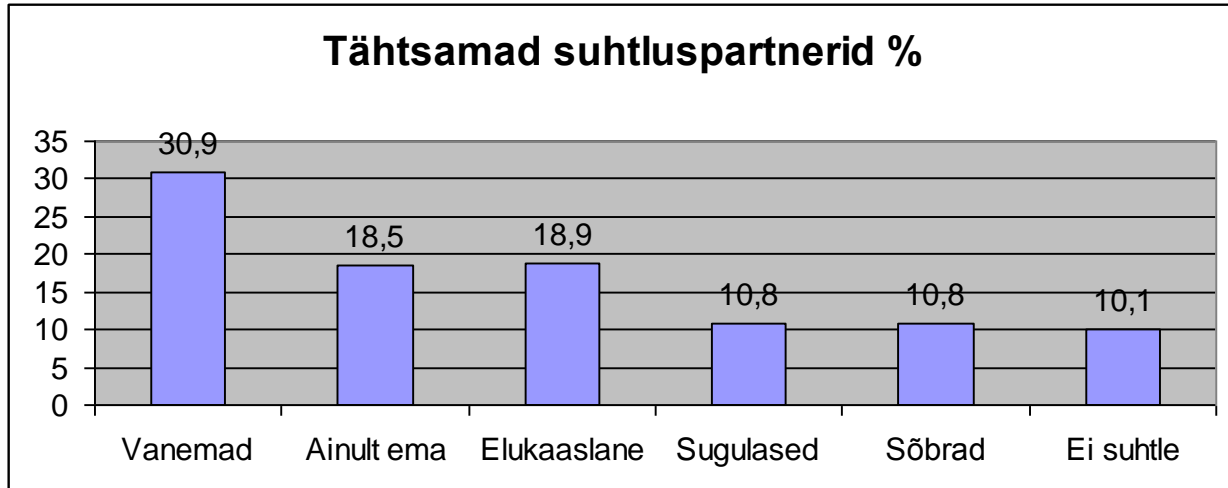
Kõigi tunnuste lõikes selgub, et mitte-eestlased kohanevad vanglaeluga kiiremini ning veedavad vanglas aega suhteliselt aktiivsemalt kui eestlased. Eestlased on passiivsemad ja rohkem enesekesksed. Kuigi suhteliselt oluliseks hinnati kogu kogumi lõikes ka kaasvangidega sõbralikke suhteid (3,04)m, siis mitmekordselt vanglakaristust kandvad eestlased hindasid seda suhteliselt madalamalt (2,63).

2.2.4 Kinnipeetavate hinnangud suhtlemisele lähedastega väljaspool vanglat

Nagu eespool selgus on kinnipeetavatel väga oluliseks stressi maandavaks teguriks suhtlemine väljaspool vanglat elavate lähedastega. (4,08 hp), sh olenemata rahvusest just esmakordselt vanglakaristust kandvatel kinnipeetavatel (4,20 hp). Neljanda küsimusega palus autor hinnata nende jaoks olulisem suhtlemispartner. väljaspool vanglat.

Tabel 4 Tähtsaim suhtlemispartner väljaspool vanglat

Tunnus	Esmakordselt karistatud		Mitmekordselt karistatud		Eestlased		Mitte-eestlased		Kokku	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Vanemad	33	31,1	44	30,8	38	29,4	39	32,5	77	30,9
Ainult emaga	20	18,9	26	18,2	26	20,1	20	16,7	46	18,5
Elukaaslasega	20	18,9	27	18,9	21	16,3	26	21,7	47	18,9
Sugulastega	14	13,2	13	9,1	14	10,9	13	10,8	27	10,8
Sõpradega	9	8,5	18	12,6	17	13,2	10	8,3	27	10,8
Ei kellegagi	10	9,4	15	10,4	13	10,1	12	10,0	25	10,1
Kokku	106	100,0	143	100,0	129	100,0	120	100,0	249	100,0

Tabelitest 4 selgub, et enam kui pooltel (68,3 %) kinnipeetavatel on säilinud sidemed kas oma vanematega, elukaaslasega (abikaasaga) või siis vähemalt emaga.

Mõnevõrra suurem on kodustega seotus just mitmekordselt karistatud kinnipeetavatel ja seda peamiselt mitteeestlaste osas. Võrreldes eestlastega on mitteeestlastel tugevamad sidemed ka abikaasa või elukaaslasega ning seda hoolimata vangistuse kordadest. Seda kinnitab ka eelmises osas käsitletud stressi maandamise tegurite analüüs, kus mitteeestlased hindasid suhteid lähedastega kõrgemalt kui eestlased. Üldiselt selgub, esmakordselt vanglakaristust kandvatel kinnipeetavatel on suhtlemisring laiem kui retsidiivsetel kinnipeetavatel. Sõpradega suhtlevad enam retsidiivsed kinnipeetavad. Samas tuleb märkida, et 79-1 ca 1/3 kinnipeetavatest on kodu(pere)suhted katkenud ning kellede suhtlemisringi moodustavad vaid kas sugulased, või sõbrad, sh 25-1 ehk 10,1 % küsitletutest on päris üksikud ega suhtle väljaspool vanglat kellegagi.

2.2.5 Kinnipeetavaid vangistuses enam häirivad tegurid.

Mistahes inimese vabaduse piiramine, sh ka vangistus mõjutab negatiivselt indiviidi emotsionaalset seisundit, toob kaasa ebamugavusi, piiranguid ning katkestab normaalsed peresuhted.

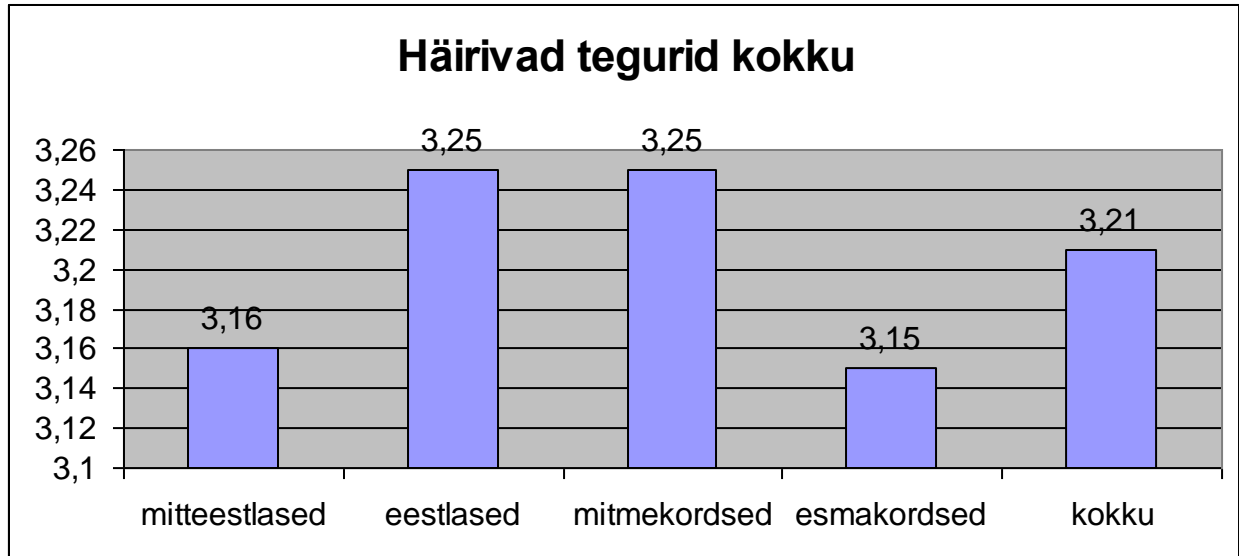
Käesolevas peatükis toodud 19 võimalikku häirivat tegurit, mis autori arvates mõjutavad negatiivselt kinnipeetavate igapäevast eluolu. Enamik neist, on objektiivsed, so need tulenevad vangistusseadusest ja režiiminõuetest. Subjektiivsete teguritena võib nimetada toodud väidetest

kinnipeetava hinnangut oma kuriteole ja karistumääradele, “siltide kleepimist”, ülerahvastust, omaette oleku piirangud, kaasvangide talumist ning julgeoleku probleeme

Tabel 5 Kinnipeetavate hinnangud enam stressi tekitavate tegurite kohta

Jrk. nr.		Esma- kordselt karistatud	Mitme- kordselt karistatud	Eest- lased	Mitte- eestlased	Kokku
5.1	Isoleeritus ühiskonnast	4,18	4,20	4,16	4,22	4,14
5.2	EO ülerahvastatus	3,20	3,38	3,36	3,25	3,27
5.3	Töötajate formaalne suhtumine	3,20	3,27	3,45	3,02	3,21
5.4	Vaba aja veetmise piirangud	3,72	3,87	3,97	3,63	3,76
5.5	Kaasvangide poolt mõnitamine	2,54	2,50	2,47	2,57	2,49
5.6	Lähisuhete katkemine	3,74	3,52	3,40	3,84	3,57
5.7	Vangide erinev staatus	2,26	2,69	2,47	2,55	2,48
5.8	Võimatus olla omaette	3,29	3,23	3,21	3,32	3,22
5.9	Narkootikumide tarvitamine	2,35	2,76	2,94	2,55	2,56
5.10	Ebaõige kohtuotsus	2,81	2,99	2,90	2,87	2,88
5.11	Pikk karistuse aeg	3,28	3,18	3,17	3,28	3,19
5.12	Vangide kirju seltskond*	2,93	2,92	3,54	2,26	2,89
5.13	“Siltide” kleepimine**	2,74	2,54	2,67	2,57	2,59
5.14	Naistega suhtlemise piiratus	3,05	3,14	2,59	3,65	3,05
5.15	Vähene õues viibimine	3,62	4,00	3,82	3,87	3,80
5.16	Väljasõitude piiratus	3,64	3,94	3,91	3,72	3,77
5.17	Tööle asumise piiratus	3,48	3,72	3,66	3,58	3,58
5.18	Ei saa avavanglasse	3,33	3,48	3,60	3,21	3,37
5.19	Julgeolek	2,46	2,43	2,45	2,42	2,41
Kokku		3,15	3,25	3,25	3,16	3,2

- Kirju seltskond - erineva retsidiivsuse, kuriteo liigi ning erineva karistusastmega vangide ühes eluosakonnas koos elamine
- ** Siltide kleepimine, märgistamine , või erilise staatuse omistamine

Stressi põhjustavate tegurite summaarseks keskmiseks kõigi tunnuste ja kõigi ankeedile vastanute lõikes oli 3,20 hp. Mõnevõrra väiksem oli see esmakordselt vanglas viibijate lõikes (3,15 hp.) ja seda peamiselt esmakordselt vanglakaristusega karistatud mitte-eestlaste arvel (3,06 hp.); eestlastel oli see olenemata vanglakaristuse kordadest (3,25 hp.).

Enamikku tegureid hindasid kinnipeetavad üle 3 hindepunkti. Suurima häiriva tegurina olenemata rahvusest ja vangistuse kordadest hinnati ühiskonnast isoleeritust (4,14 hp) , kuid see ongi ju karistuse peamine eesmärk. Pingereas järgnesid vähene võimalus viibida õues, vabas õhus (3,80 hp), piiratud võimalus saada luba lühiajalisteks väljasõitudeks (3,77 hp), vähest tööle asumise võimalust, (3,58 hp.) lähisuhete katkemist (3,57 hp.), piiratud võimalus kanda karistust avavanglas, piiratud võimalus olla omaette (3,22 hp.), vanglatöötajate formaalne ja üleolev suhtumine (3,21 hp).

Enamus neist teguritest tuleneb ju vangistusseadusest ning režiiminõuetest. Autori jaoks kõige üllatavamalt selgus, et suhteliselt vähe häirivatena nimetati narkootikumide tarvitamist (2,56 hp), julgeoleku probleeme (2,41 hp), erineva rahvuse ja haridusega (2,89 hp) ning retsidiivsusega (2,48 hp) kinnipeetavate ühes eluosakonnas kooselamist ning kaasvangide üleolevat suhtumist (2,49 hp). Ilmselt on siin tegemist teatud solidaarsusega ja kohanemisega vanglasrežiimiga ning vangla subkultuuris omaks võetud põhimõtetega. Üllatavalt hinnati suhteliselt neutraalselt ja oldi

enam vähem nõus oma kohtuotsusega (2,88 hp) ning kohtu poolt mõistetud karistusajaga (3,19 hp).

Erinevate kinnipeetavate kategooriate lõikes häirivate tegurite hinnangutes olulisi erinevusi ei olnud. Reeglina elasid eestlased olenemata vangistuse kordadest (3,25.hp) võrreldes mitteestlastega (3,16 hp) vangistust raskemini üle.

Siit võib järeldada, et muulased kohanevad suhteliselt paremini vanglatingimustega. Eriti valusalt elasid esmakordselt vanglas viibivad eestlased üle ühiskonnast isoleerimise kõrval (4,35 hp), lähisuhete katkemist (3,65 hp) ja tegevusetust (4,08 hp). Kui esmakordselt mitte-eestlased hindasid kooselu erineva, rahvuse ja kultuuriga kinnipeetavatega 2,18 hindepunktiga, siis esmakordse vanglakaristusega eestlased 3,82 hindepunktiga.. Nii esmakordselt vanglas viibijaid kui ka mitmekordse karistusega muulasi häiris ühiskonnast isoleerimise kõrval enam ka lähisuhete katkemine ning vastassugupoolega suhtlemise piirangud. (vastavalt 3,84 hp, 3,65 hp). Mitmekordselt vanglas viibijaid häiris eriti piiratud võimalus väljasõitudeks (3,94 hp) ja piiratud tööle asumise võimalus (3,75 hp) ning piiratud võimalused kanda karistust avavanglas (3,48 hp).

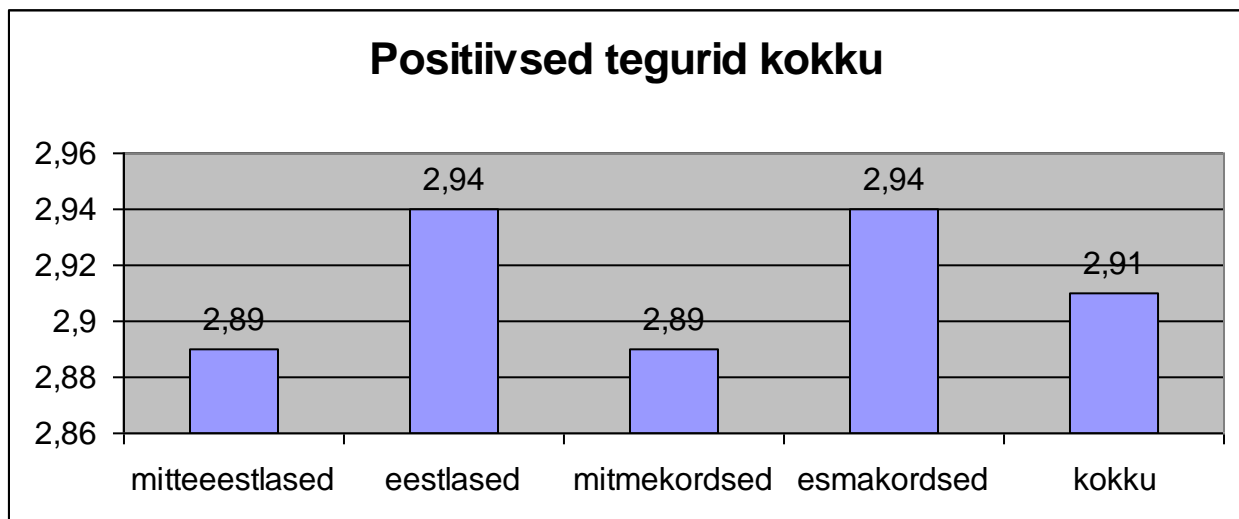
2.2.6. Kinnipeetavate hinnangud vangistuse positiivsetele teguritele

Kuigi vangistusega kaasneb palju ebameeldivusi, on ka vanglaelus võimalik leida teatud positiivseid tegureid. Nende tegurite hindamiseks koostas autor 13 võimalikku positiivsetena võetavat väidet, mida kinnipeetavad hindasid 5-pallilises süsteemis. Kogu antud väidete kogumit hinnati 2,91 hindepunktina, kusjuures olulisi erinevusi eestlaste ja mitte-eestlaste vahel ning erineva retsidiivsusega kinnipeetavate vahel ei esinenud. Seega arvasid kinnipeetavad, et vanglaeluga kaasnevad ka teatud positiivsed momendid.

Kõige kõrgemalt hinnati enda vanemaks saamist ja väärtushinnangute muutumist (4,01 hp). Samas olulise väitena arvati et vangituses olles on olnud aega oma elu üle järele mõelda (3,97 hp) ja laiendada silmaringi (3,45 hp). Kõrgelt hinnati ka siinseid õppimisvõimalusi (3,13 hp). Samas alahinnati kindla eluaseme olemasolu (2,43 hp), arstiabi kättesaadavust, (2,28 hp). Nii hindasid kindla eluaseme olemas hindepunktiga “1”, so mitte oluliseks kokku 87 kinnipeetavat,

Tabel 6. Kinnipeetavate hinnangud positiivsetele teguritele.

Jrk. nr.	Tegur	Esma- kordselt karistatud	Mitme- kordselt karistatud	Eest- lased	Mitte- eestlased	Kokku
6.1	Väärtuste muutumine	3,95	4,13	4,11	4,00	4,01
6.2	On olemas elementaarne eluase	3,43	2,47	2,58	2,32	2,43
6.3	On tagatud arstiabi	2,24	2,37	2,27	2,36	2,28
6.4	On olemas õppimisvõimalused	3,03	3,27	3,56	2,74	3,13
6.5	On tagatud julgeolek	2,40	2,39	2,53	2,25	2,37
6.6	On aega elu üle mõtlemiseks	4,06	4,00	4,11	3,92	3,97
6.7	Arusaam kuriteos ohtlikkusest	3,83	3,77	3,88	3,71	3,75
6.8	Olen leidnud elukaaslase	1,79	1,87	1,74	1,93	1,81
6.9	Olen omandanud elukutse	2,39	1,94	1,78	2,51	2,11
6.10	On laienenud silmaring	3,45	3,52	3,36	3,63	3,45
6.11	Olen õppinud suhtlema	3,28	2,72	3,18	2,73	2,92
6.12	Olen taastanud peresuhted	2,77	2,49	2,68	2,53	2,58
6.13	Usaldusväärsed kaaslased	2,70	2,64	2,44	2,91	2,63
Kokku		2,94	2,89	2,94	2,89	2,91

ehk 35 % küsitletute arvust ning hindegas „5“ kui väga olulist väärtust, vaid 34 kinnipeetavat so, 13,6 % kogu küsitletute arvust. Üllatuseks on asjaolu, et 51 (35,6 %) mitmekordse vangistusega kinnipeetavatest, kellel peaks ju vabaduses olema probleeme kindla eluasemega, alahindasid kindla eluaseme väärtust.

Lisaks eluasemele on ju vanglas tagatud toitlustamine, eluruumide küte ja valgustus ning iga nädal vahetatakse pesu ning osutatakse sauna teenuseid. Arsti abi alahindasid so pidasid praktiliselt olematuks 90 (36,1 %) kinnipeetavat ning vaid 24 (9,6 %) kinnipeetavat hindasid seda 5 hindepunktiga.

Samas töötab arstiabi vanglas ööpäevaringselt ning iga nädal viiakse teatud arv kinnipeetavaid ravile vanglate keskhaiglasse. Tagatud on ka hambaravi ning vajadusel on vangla kulul hangitud kinnipeetavale prillid.

Suhteliselt madalalt hinnati ka elukutse omandamise võimalust ja seda just peamiselt eestlastest kinnipeetavate arvel. Usaldusväärsete kaaslaste suhtes on umbusklikumad eestlased. Ambivalentsena hinnati julgeoleku tagamist: kui eelmises osas häirivate tegurite seas oli julgeoleku probleemid üheks kõige vähem häirivaks teguriks, siis positiivsete tegurite seas hinnati julgeoleku tagamist suhteliselt madalalt.

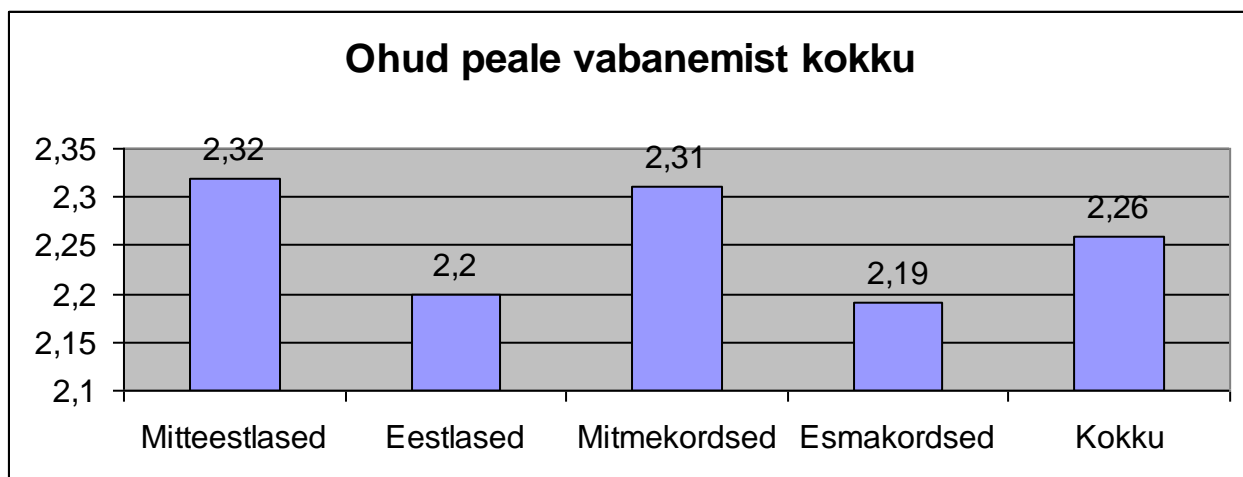
Madal hinne elukaaslase leidmise kohta tuleneb sellest, et vaid 30 (12 %) kogu küsitletute seast hindas seda väärtust 5 hindepunktiga, so nad tõesti leidsid omale elukaaslase. Eespooltoodust järeldub, et vanglaelul on ka teatud positiivseid momente, kuid kinnipeetavad ei oska neid alati adekvaatselt hinnata ning paljud neist elavad illusioonides.

2.2.7 Kinnipeetavate hinnangud võimalikele ohtudele pärast vanglast vabanemist

Eespool toodust selgus, et kinnipeetavaid häirib kõige enam vabadusekaotus ja isoleeritus ühiskonnast ning vangistusest tulenevat stressi aitab maandada reaalsete võimaluste kõrval ka unistused ja lootused tuleviku suhtes, mistõttu pahatihti petetakse ennast illusioonidega, andmata endale aru neid pärast vabanemist oodatavatest võimalikest ohtudest. Nende ohtude hindamiseks esitas autor 10 võimalikku ohumärki, mis ootavad vanglast vabanenuid kinnipeetavaid.

Tabel 7. Kinnipeetavate hinnangud võimalikele ohtudele pärast vanglast vabanemist

Jrk. nr.	Tegur	Esma- kordselt karistatud	Mitme- kordselt karistatud	Eest- lased	Mitte- eestlased	Kokku
7.,1	Kohanemiskeskused	2,66	2,65	2,31	3,03	2,63
7.2	Elukoha probleemid	1,99	2,18	1,98	2,23	2,07
7.3	Nõrk lähedaste toetus	2,00	2,11	2,06	2,07	2,04
7.4	Vähene riiklik toetus	2,79	3,08	2,92	3,00	2,92
7.5	Ebakindlus tööle asumiseks	2,23	2,33	2,26	2,32	2,26
7.6	Ühiskonna halb suhtumine	2,79	2,80	2,83	2,76	2,76
7.7	Ebakindlus tuleviku suhtes	1,95	2,50	2,38	2,15	2,24
7.8	Märgistamine	2,17	2,09	2,13	2,12	2,09
7.9.	Võlad	1,37	1,47	1,48	1,38	1,41
7.10	Vangla elustiil	1,95	1,88	1,63	2,21	1,89
Kokku		2,19	2,31	2,20	2,32	2,26

Tabel 7 alusel näevad kinnipeetavad oma eluolu pärast vanglast vabanemist suhteliselt optimistlikult. Kogu ohumärkide ploki hinnati 2.26 hindepunktiga, see tähendab, et oma elu pärast vanglast vabanemist nähakse suhteliselt probleemivabana ning üsna optimistlikult. Ainsaks

arvestatavaks probleemiks nähti nõrka riiklikku toetust vanglast vabanenutele (2,92 hp.). Siit järeldeb, et kinnipeetavate arvates peaks riik ka pärast “riigi toidul” vanglas oldud aastaid ka peale nende vanglast vabanemist tagama neile toimetuleku. Ohumärgina nimetati ka võimalikke kohanemiskursi uue eluga vabaduses (2,63 hp). Samas kardeti ka ühiskonna negatiivset suhtumist vanglast vabanenutesse. (2,76 hp). Kõige väiksema probleemina nähti võimalikke vanglast kaasa võetud kohustusi (1,41 hp).

Kuid pahatihti ongi just need uute kuritegude sooritamise ajendiks. Suhteliselt ohutuna nähti vanglas omandatud elustiili mõju (1,89 hp). Samas tuleb aga tunnistada, et pikaajaliselt vanglas olnud või retsidiivse elustiiliga isik annab oma oleku ja suhtlemise stiiliga üsna kiiresti kaasanimestele märku oma hiljutisest elukohast. Hoolimata käesoleval riigis süvenevast majanduslangusest ja kasvavast tööpuudusest ollakse suhteliselt optimistlikud nii töö- kui elukoha suhtes. Erinevate kinnipeetavate kategooriate lõikes on mitteeestlased suhteliselt pessimistlikumad oma tuleviku suhtes (2,32 hp) ning nad näevad ohumärke enam kui eestlased. Erilisi ohumärke näevad mitte-eestlased kohanemises nende vangistuse ajal muutunud ühiskonnas (3,03 hp), ning seda ka just riigis teravnenud rahvussuhete taustal.

III. Andmete analüüs ja arutelu

1. Emotsionaalset seisundit vanglas, võrreldes eeluurimisisolaatoriga, hindas 36,1% kinnipeetavatest paremaks ning 23,7 % hindasid seda halvemaks. 100 kinnipeetavat ehk 40,2 % ei osanud selle kohta seisukohta võtta. Suhteliselt kõrgemalt hindasid seda mitte-eestlased ja esmakordselt karistatud kinnipeetavad. Samas enamiku vastajate emotsionaalne seisund on muutunud paremaks võrreldes eeluurimisvangistusega. Ilmselt põhjustas esmakordsetele eeluurimisvangistus suurema negatiivse läbielamise kui mitmekordsetelt karistatud kinnipeetavatele. Ligi 1/3 mitte-eestlasi ja ¼ mitmekordse vanglakaristusega kinnipeetavaid pidas aga oma emotsionaalset seisundit halvemaks võrreldes eeluurimisvangistusega. Seda võiks põhjustada, eeluurimise ajal veel loodetud kergem karistus, kuid siiski kohtu poolt määratud pikk karistusaeg ning mitmekordsetel võimalik ebameeldiv kokkupuude tuttavate, kuid ebameeldivate vanglakaaslastega ning järjekordse vangistuse emotsionaalne läbielamine.

2. Enam kui pooled (51,4 %) küsitletutest ei olnud rahul oma praeguse eluosakonnaga. Enam rahulolematud olid mitte-eestlased ja mitmekordselt karistatud kinnipeetavad. Suhteliselt rahul olid aga eestlased. Osalt tuleneb mitterahulolematus sellest, et mistahes tingimustes mõjub

vangistus ebameelivalt ja psüühikale pärssivalt. Ühelt poolt on need arvamused, arvestades praeguseid elamistingimusi nõukogude ajal ehitatud Murru Vangla kasarmutüüpi kinnipeetavate eluhoonetes, olema põhjendatud, kuid teisalt tuleneb see juba vangistusest endast, kui stressi tekitavast nähtusest. Seoses kinnipeetavate arvu olulise vähenemisega ja uue Viru Vangla käiku minemisega, peaksid ka eluolulised tingimused Eesti vanglates, sh Murru Vanglas, edaspidi muutuma inimsõbralikumaks ja kinnipeetavatele vangistust paremini talutavaks.

3. Kogu võimalikke stressi maandavate tunnuste blokki hindasid suhteliselt kõrgemalt mitte-eestlased. Parima stressi maandava tegurina hinnati, olenemata vastajate kategooriast, regulaarseid suhteid oma lähedastega ja töötamise ja sportimisvõimalusi. Suhteliselt madalalt hinnati võimalust suhelda kaplani ja psühholoogiga ning alahinnati õppimisvõimalusi. Kogu antud vastuste lõikes võib järeldada, et suhteliselt aktiivsemalt kasutasid pakutud võimalusi just mitte-eestlased. Samas torkab silma eestlaste suhteliselt passiivne suhtumine õppimisvõimalustesse. Vestlustel eestlastest kinnipeetavatega selgub, et nad suhtuvad õppimisse eelarvamuslikult ja alahindavad nad vanglas pakutud hariduse täiendamise võimalusi ning peavad seda ebaadekvaatselt mittekvaliteetseks. Olulisi erinevusi esmakordselt karistatute ja mitmekordselt karistatute vastustes ei olnud. Sellest väidete blokist järeldub, et mitte-eestlased kohanevad vanglaeluga kiiremini ning osalevad aktiivsemalt vangla poolt pakutud tegevustes.

4. Eespool selgus, et parimaks stressi maandavaks teguriks vanglas on kinnipeetavate regulaarne suhtlemine oma lähedastega. Samas nagu selgub tabelist 4, ca 1/3 -l vangidest puudub suhe oma lähedastega ning 10 % -l vangidest puudub regulaarne suhtlemispartner. Millest võib järeldada et nad elavad vangistust raskemini üle. Samas selgub et, mitte-eestlastel on tugevamad sidemed oma lähedastega (70,9 %-l) kui eestlastel (65,8 %-l) ja seda hoolimata vangistuse kordadest, mis võimaldab neil taluda vanglastressi valutumalt ja osaleda vanglas pakutavatesse tegevustesse aktiivsemalt.

5. Mistahes indiviidi vabaduse piiramine, sh ka vangistus mõjutab negatiivselt indiviidi emotsionaalset seisundit, toob kaasa ebamugavusi, piiranguid ja katkestab normaalsed persuhted. Paraku on aga vangi mõistetud inimesed ise selle oma õigusvastase käitumisega põhjastanud ning peavad vastavalt oma kuriteo raskusele ära kandma neile kohtu poolt määratud karistuse. Osa piirangutest ja ebamugavustest on objektiivsed ja tulenevad vangistusseadusest ja režiiminõuetest. Subjektiivsete teguritena saab hinnata kinnipeetavate suhtumist sooritatuid kuriteosase, talle määratud karistusesse, režiimitingimustesse, omaette oleku piiranguid, teiste

vangidega sunnitud kooseksisteerimist ja julgeoleku probleeme. Tabel 5 põhjal saab väita, et olemata vastajate kategooriast elavad kinnipeetavad vangistust suhteliselt raskelt üle, sest enamikku toodud häirivatest teguritest hinnati üle 3 hp kusjuures mitmekordselt karistatud kinnipeetavatel oli koondhinne mõnevõrra madalam, millest võib järeldada, et nad elavad vangistust üle veidi kergemini ja kohanevad vanglatingimustega kiiremini kui esmakordselt karistatud kinnipeetavad. See tõsiasi kinnitab ka uurimistöö hüpoteesi. Suurima häiriva tegurina olenemata vastaja kategooriast ühiskonnast isoleeritust, kuid see ongi ju vanglakaristuse üks peamisi eesmärke. Suurimate häirivate teguritena hinnati veel lähisuhete katkemine ning vastaspoolega suhtlemise piirangud. Oluliste häirivate teguritena hinnati ka vähest võimalust olla värskes õhus, piiratud võimalusi tööle asumiseks ja lühiajalisteks väljasõitudeks, piiratud võimalusi olla omaette ja vanglatöötajate formaalset suhtumist. Mis puutub viimasesse, siis see on üsna subjektiivne hinnang, vanglatöötaja ei saa olla lapsehoidja, ning ta peab järgima oma kohustusi ja täitma oma ametijuhendis toodud tööülesandeid. Lähisuhete katkemise hindamine on subjektiivne, kuid samas ka loomulik ja objektiivne vangistusega seotud ebameeldivus. Vabas õhus viibimise piirangud on ju ellu kutsutud kinnipeetavate endi poolt, sest seni praktiseeritud kogu päeva õues „päevitamise“ ja sportimisega vaba aja veetmisel kaasnes laialdane narkootiliste ainete levik ning esines palju muid korrarikumisi, mistõttu vangla juhtkond pidi sulgema eluosakonnad.

Üldiselt võib järeldada, et mitte-eestlased kohanevad suhteliselt paremini vanglatingimustega. Eriti valusalt elasid eestlased üle kooselu „kirju seltskonnaga“, so erineva staatuse, hariduse, rahvuse ning kuriteo liigi kinnipeetavatega ja karistusajaga kinnipeetavatega. Mitmekordselt vanglas viibijaid häiris eriti piiratud võimalus väljasõitudeks ja piiratud tööle asumise võimalus ja piiratud võimalused kanda karistust avavanglas. Üllatavalt madalalt hinnati julgeoleku probleeme ja uimastite tarvitamist. See võib tuleneda vangide solidaarsusest ja objektiivsest turvalisuse vajadusest.

Enamik häirivaid tegurid on objektiivsed ja tulenevad juba vangla kui institutsiooni omapärast ning neid tuleb võtta paratamatusena. Vangistusest tuleneva stressi maandamiseks töötavad vanglas psühholoogid, sotsiaaltöötajad ning kaplanid. Haridustaset saab täiendada nii üldhariduskoolis kui kutsekoolis. Vanglas töötavad huviringid ning kinnipeetavate kasutada on rikkaliku valikuga raamatukogu. Kuid nagu eespool selgus suhtuvad kinnipeetavad sotsiaaltöötajatesse, psühholoogidesse ja kaplanitesse üsna tagasihoidlikult. Siiski on iga

kinnipeetava enda teha kuidas maandada adekvaatselt oma stressi ja pingeid ning veeta vangistuse aeg enda jaoks mingil moel kasulikult, kas kutseõppe või muu enese haridustaseme ja silmaringi laiendamise täienduse näol.

6. Kuigi vangistusega kaasneb palju ebameeldivusi, on ka vanglaelus võimalik leida teatud positiivseid tegureid. Nende tegurite hinnanguid kajastab tabel 6. Kogu andmete bloki koondhinde (2,91 hp) alusel võib väita et küsitluses osalenud kinnipeetavad tunnustavad toodud väidete positiivset mõju nende vangistusele. Koondhinde põhjal olulisi erinevusi erinevate kinnipeetavate kategooriate vahel ei täheldatud. Suurima positiivse momendina arvati, et vangistuse ajal on nad on saanud vanemaks ja muutunud oma väärtushinnanguid ning neil on olnud aega oma elu üle järele mõelda. Vangistuse ajal on laienenud nende silmaring ning nad on aru saanud oma kuriteo ühiskonnaohtlikkusest. Samas alahinnati kindla eluaseme olemasolu, sh 35,6% mitmekordselt karistatud kinnipeetavad hindasid vanglas eluasemega kindlustatust hindegas „1“, kuid just neil peaks see olema üheks olulisemaks väärtuseks, sest vabaduses olevad paljud nende staatusega inimesed elavad prügikastide varal ning enamikul neist puudub kindel elukoht ja eluase. Siinjuures tuleb märkida, et lisaks eluasemele on ju vanglas tagatud toitlustamine, eluruumide küte ja valgustus ning iga nädal vahetatakse pesu ning osutatakse sauna teenuseid. Arstiabi alahindasid so pidasid praktiliselt olematuks (1hp) 90 (36,1 %) kinnipeetavat ning vaid 24 (9,6 %) kinnipeetavat hindasid seda 5 hindepunktiga. Siinkohal tuleb märkida et arstiabi vanglas kättesaadav ööpäevaringselt ning iga nädal viiakse teatud arv kinnipeetavaid ravile vanglate keskhaiglasse. Tagatud on ka hambaravi ning vajadusel on vangla kulul hangitud kinnipeetavale prillid. Suhteliselt madalalt hinnati ka elukutse omandamise võimalust ja seda just peamiselt eestlastest kinnipeetavate arvel. Usaldusväärsete kaaslaste suhtes on umbusklikumad eestlased. Ambivalentena hinnati julgeoleku tagamist: kui eelmises osas häirivate tegurite seas oli julgeoleku probleemid üheks kõige vähem häirivaks teguriks, siis positiivsete tegurite seas hinnati julgeoleku tagamist suhteliselt madalalt.

Madal hinne elukaaslase leidmise kohta tuleneb sellest, et vaid 30 (12 %) kogu küsitletute seast hindas seda väärtust 5 hindepunktiga, so nad tõesti leidsid omale elukaaslase. Eespooltoodust järeldub, et vanglaelus on ka teatud positiivseid momente, kuid kinnipeetavad ei oska ega soovi neid alati adekvaatselt hinnata ning paljud neist elavad illusioonides ja esitavad vangla administratsioonile ebaadekvaatseid nõudmisi.

7. Enamik kinnipeetavatest arvab, et pärast enda järel vanglause sulgemist on kõik probleemid lahendatud ning algab uus, kõiki võimalusi pakkuv elu. Tabel 7. kajastab võimalikke ohte, mis ootavad vanglast vabanenuid vabaduses. Võrreldes teiste hinnangu-gruppidega hindasid küsitluses osalenud selle grupi näitajaid kõige madalamalt, so alla 2, 5 hp. so nende jaoks olematutena. Mõnevõrra ettevaatlikumad olid mitmekordselt karistatud ja mitte-eestlased. Arvestatavatena hinnati vaid ühiskonna võimalikku negatiivset suhtumist, vähest riiklikku toetust ja võimalikke kohanemiskursusi. Nende hinnangute alusel leiavad kinnipeetavad, et riik peaks ka pärast vanglas, „riigi toidul“ olemist, tagama neile turvalise toime-tuleku. Kõige väiksemate ohtudena hinnati võimalikke vanglast kaasa võetud võlanõudeid ja vanglas omandatud elustiili, kuid pahatihti ongi just need uute kuritegude sooritamise ajendiks. Samas tuleb aga tunnistada, et pikaajaliselt vanglas olnud või retsidiivse elustiiliga isik annab oma oleku ja suhtlemise stiiliga üsna kiiresti kaasainimestele märku oma hiljutist elukohast. Hoolimata käesoleval riigis süvenevast majanduslangusest ja kasvavast tööpuudusest ollakse suhteliselt optimistlikud nii töö- kui elukoha suhtes. Erinevate kinnipeetavate kategooriate lõikes on mitteeestlased ja mitmekordselt karistatud kinnipeetavad suhteliselt pessimistlikumad oma tuleviku suhtes ning nad näevad ohumärke enam kui eestlased. Erilisi ohumärke näevad mitteeestlased kohanemises nende vangistuse ajal muutunud ühiskonnas ning nagu arvata võib seda ka just, riigis teravnenud rahvussuhete taustal. Kinnipeetavate liigse optimismi ja illusioonide tasandamiseks peaks vanglas enam tegelema vahetult vanglast vabanevate kinnipeetavatega, selgitama neile neid ja nende eluolu puudutavaid seadusi ning teavitada ühiskonnas toimunud muutustest, selgitama neile neid ohustavaid riske ja võimalikke ohumärke ning arutama, kuidas nendega toime tulla.

Kogu analüüsi alusel ning kõigi küsitlusblokkide põhjal võib kokkuvõttes mainida, et uurimistöö hüpotees: „esmakordselt vanglas karistust kandvad ja eestlastest kinnipeetavad elavad vanglakaristust raskemini ja valulisemalt üle kui mitmekordsete vanglakaristustega ja kui mitteeestlastest vangid, kuid nad on optimistlikumad oma tuleviku suhtes“ leidis uurimistööga kinnitust. Autor annab endale aru, et vaid kaks kriteeriumit vangistuse kordade ja rahvus ei kajasta täielikult kinnipeetavate vanglarežiimiga kohanemise problemaatikat, sest seda võivad mõjutada täiendavalt veel kinnipeetavate haridustase, karistuse aega, vanglas oldud aeg ja kuriteo iseloom. Kuid nende tegurite arvestamine nõuab täiendavaid analüüse ja suuremat uuritavate arvu.

KOKKUVÕTE

Riigi karistuspoliitika lähtub asjaolust, et kõik õigusrikkumised on karistatavad, vastavalt kuriteo raskusele ning riigipoolseks äärmuslikuks sanktsiooniks on vanglakaristus. Vangistuse esmaseks eesmärgiks on isoleerida kurjategija teatud ajaks ühiskonnast. Arvestades kinnipeetavate väga erinevat kriminaalset tausta on käesolevas uurimistöös eeldatud, et erineva kategooriaga vangid tajuvad vangistust erinevalt.

Uurimistöös koosneb kahest osast. Teoreetilises osas on vastava kirjanduse põhjal antud põgus ülevaade karistuse olemusest ja riigi karistuspoliitika olemusest ning iseloomustatud vangla subkultuuri ning vangistuse mõju kinnipeetavatele. Uuritud probleemi kus ruumipuuduse ja vastavate tingimuste tõttu on ühes eluosakonnas sunnitud koos elama nii esmakordse vanglakaristusega kui ka retsidiivsed kinnipeetavad, kes on juba eelnevalt omandanud vangla subkultuuri põhiprintsiibid ning mõjutavad sellega ka esmakordselt vanglas viibivaid kinnipeetavaid nende põhimõtete järgi käituma, vähendades sellega vanglakaristuse paranduslikku eesmärki. Samas tuleb märkida, et olenemata vangla karistuse kordadest suhtuvad kinnipeetavad liialt optimistlikult oma tulevikku.

Uurimistöös empiirilises osas on vastava ankeedi põhjal uuritud kinnipeetava arvamusi vangistuse nii negatiivsetest kui positiivsetest faktoritest. Ankeediga oli hõlmatud nelja põhilist teemade plokki, mis käsitlesid kinnipeetavate arvamusi. 1) stressi maandamise võimaluste kohta vanglas, 2) võimalikke kinnipeetavate eluolu enam häirivaid tegureid, 3) võimalikke nende elu positiivselt mõjutavaid tegureid ja 4) võimalikke negatiivseid asjaolusid, mis ootavad neid pärast vanglast vabanemist. Täiendavalt hõlmas küsimustik ka vangide arvamusi nende emotsionaalse seisundi muutumist võrreldes eelvangistusega, rahulolu praeguse eluosakonnaga ning keda nad peavad tähtsamateks suhtlemispartneriteks väljaspool vanglat.

Uuritavas valimis osales 249 Murru Vangla vangi, kes moodustavad 44,8 % Murru Vangla praegusest kinnipeetavate arvust, sh 106 esmakordselt ja 143 mitme-kordselt vanglakaristust kandvad eestlastest (129) ja mitteestlastest kinnipeetavat. (120).

Võrreldes eeluurimisvangistusega leidis 36,1 % vastajatest, et nende vaimne tasakaal on suhteliselt stabiliseerunud ning muutunud paremaks, sh esmakordselt karistatud kinnipeetavatel (38,7%). Samas tuleb märkida, et pooled (51,4 %) kinnipeetavatest ei ole rahul oma praeguse eluosakonna eluoluga.

Küsitlusest selgus, et eestlased kasutavad vanglas pakutavaid stressi maandavaid võimalusi passiivsemalt kui mitteeestlased, kes osalevad aktiivsemalt õppetöös nii koolis kui erinevatel kursustel ning seetõttu nad kohanevad ka kiiremini vanglarežiimiga. Väga oluliseks vangistusest tuleneva stressi vähendavaks faktoriks pidasid kinnipeetavad regulaarseid suhteid oma lähedastega ja sportimisvõimalusi. Suhteliselt madalalt hinnati suhtlemisvõimalusi kaplanite ja sotsiaaltöötajatega. Mitteeestlased hindavad kinnipeetavate vastastikku sõbralikkust kõrgemalt kui eestlased ning eestlased on enam enesekesksed ja umbusklikumad kaasvangide suhtes.

Küsitlusest selgus, et enam kui pooltel kinnipeetavatel on säilinud sidemed oma perekonnaga (elukaaslasega), vanematega või siis vähemalt emaga. Samas tuleb märkida, et ca 1/3 kinnipeetavatel on katkenud pere(kodu) suhted ning 10.1 % küsitletutest on üksikud ning nad ei suhtle väljaspool vanglat mitte kellegagi, mis mõjutab negatiivselt nende vangistuses viibimist. Suurima häiriva tegurina hindasid kinnipeetavad olenemata rahvusest ja karistuse kordadest nende ühiskonnast isoleeritust. Pingereas sellele järgnes vähene võimalus viibida värskes õhus, lähisuhete katkemist, piiratud võimalusi lühiajalisteks väljasõitudeks ning tegevusetust ja vanglatöötajate formaalset ning üleolevat suhtumist. Suhteliselt vähe häirivaks teguriks hinnati narkootikumide tarbimist ning julgeoleku probleeme ja kooselu erineva staatuse ja rahvusega vangidega. Ilmselt tuleneb see vangla subkultuuri omapärast ning teatud ühtekuuluvustundest. Suhteliselt neutraalselt suhtuti neile mõistetud kohtuotsusesse ning neile kohtu poolt mõistetud karistusaega. Siiski ilmneb, et eestlased elavad vanglakaristust raskemini üle ning nende hinnangud olid häirivate tegurite suhtes kõrgemad kui mitteeestlastel. Samas häiris neid enam kooselu erineva staatuse, rahvuse ja erineva kultuuriga kinnipeetavatega.

Positiivsete tegurite seast hinnati kõrgemalt enda vanemaks saamist, oma väärtushinnangute muutumist ning võimalust oma elu üle järele mõelda. Kõrgelt hinnati ka õppimisvõimalusi. Alahinnati aga kindla eluaseme, elementaarsete olmetingimuste tagatust ning korrapärast toitlustamist ja arstiabi võimalusi. Vastuolulisus ilmnes julgeoleku tagamise hindamisel: olenevalt väite kontekstist hinnati seda kas olematuks (häirivad tegurid), kuid samas ka positiivse tegurina ka olematuks, so julgeolekuga mittetagatuks. Samas hinnati positiivseid tegureid summaarselt madalamalt kui häirivaid tegureid, mis näitab, et vangistust tajutakse siiski kui nende eluolu oluliselt häiriva tegurina.

Väiteid võimalike ohtude kohta pärast vanglast vabanemist hinnati suhteliselt madalalt, so oma ellu pärast vanglast vabanemist suhtutakse suhteliselt optimistlikult ning kohati illusoorsest, kusjuures enam optimistlikumad olid esmakordselt karistatud ja eestlastest kinnipeetavad.

Kokkuvõttes võib mainida, et uurimistöö hüpoteesid leidsid kinnitust: esmakordselt vanglas karistust kandvad kinnipeetavad elavad vangistust raskemini ja valusamalt üle, kuid enamik kinnipeetavaid olenemata karistuskordadest on suhteliselt optimistlikud oma tuleviku suhtes.

Ettepanekud olukorra parandamiseks

Kuna ühes eluosakonnas on sunnitud koos elama nii esmakordse vanglakaristusega kui ka retsidiivsed kinnipeetavad, kes on juba eelnevalt omandanud vangla subkultuuri põhiprintsiibid ning mõjutavad sellega ka esmakordselt vanglas viibivaid kinnipeetavaid nende põhimõtete järgi käituma, vähendades sellega vanglakaristuse paranduslikku eesmärki. Teen ettepaneku eraldada retsidiivsed kinnipeetavad esmakordselt karistatud kinnipeetavatest, et vältida uute kriminaalsete gruppide teket ja sellega ka parandada resotsialiseerimise kvaliteeti. Seni annavad, nii paratamatu kui see ka ei ole, juhtnööre retsidiivsed kinnipeetavad. Kui aga esmakordsed kinnipeetavad on eraldi, siis infot ja kuidas vangistusega toime tulla annab vanglaametnik.

Kinnipeetavatele, kes on pikka aega vangistuses viibinud, enne vabanemist organiseerida koolitus „vabaduses eluga toimetulek” (töö autori suvaline programmi nimetus), sest nendele on tundmatu kiire elutempo tõttu meie ühiskond ja elulaad. Ainuke niit millega tal ühendus on, on televiisor. Kuid kuidas osta kaupu, kuidas võtta raha automaadist välja, kuidas koostada eelarvet kuuks ajaks – sellest pole tal aimugi. Töö autor on näinud kuidas vabanedes kinnipeetavad, kes on pikka aega vangistuses viibinud, ärevust ning julgemat on lausunud vanglaametnikke murelikuks tegevaid sõnu: „Kuidas ma hakkama saan, kõik on vist muutunud?”

Резюме

Всего в работе 55 листов, из которых основная часть представлена на 51 листах. Работа написана на эстонском языке и состоит из введения, трёх обширных теоретических глав, эмпирической части, а также заключения и резюме на русском языке.

Сквозной темой работы является адаптирование заключённых к тюремному режиму. В теоретической части работы на основе литературы дан обзор о понятии наказания и сущности пенитенциарной политики, тюремной субкультуре и действии неволи на заключённых. В эмпирической части работы представлено конкретное исследование путем анкетирования о мнении заключенных об их тюремной жизни.

Актуальность темы представленной работы вытекает из относительно недостаточного исследования этой проблемы в Эстонии. В основном в студенческих исследовательских работах рассмотрены причины преступности и агрессивности, сущности и действия наркомании итд. В то же время в тюрьмах заметна различная адаптация заключённых к заключению в зависимости от рецидивности. Впервые оказывающиеся в тюрьме принимают для себя неволю как катастрофу, а заключённые с неоднократными тюремными наказаниями относятся к этому относительно безразличнее.

Проблемой является отсутствие необходимого количества помещений и условий содержания, в силу чего в одном жилом корпусе вынуждены пребывать вместе как имеющие первую судимость заключённые, так и рецидивисты, которые уже ранее приобрели принципы тюремной субкультуры и воздействуют этим на первых, склоняя их действовать в соответствии со своими принципами, чем уменьшают исправительные цели тюремного наказания. Новые тюремные работники также неправильно сознают проблемы заключённых, из-за чего возникают конфликты и в результате всего этого заключённые предъявляют в вышестоящие инстанции необоснованные жалобы.

Анализ эмпирической части представленной работы даёт возможность выявить как положительные так и отрицательные факторы, которые можно было бы учитывать при назначении режима заключения и размещении, а также при планировании таковых действий.

Гипотеза представленной работы: заключённые отбывающие наказание впервые адаптируются к тюремному режиму болезненнее, чем рецидивисты. Выдвинутая гипотеза нашла своё подтверждение в ходе проведённого исследования.

VIIDATUID ALLIKAD

- 1.Aava,K. 2003. Veenmiskunst. Tallinn Avita.
- 2.Allaste, A-A.2007. Sõltuvus kui elustiil –Eesti Päevaleht 28.03.07.
- 3.Allaste, A-A. 2005. Uimastid ja uimastitarvitajad Eesti ühiskonnas. Tallinn. Valgus.
- 4.Блэкборн, Р. 2004. Психология криминального поведения. Москва: Питер.
- 5.Гарифулин, Р. 2007. Психология блефа, манипуляций, иллюзий. Москва: АСТ.
6. Ginter, J. Laos, S, Sootak, J. 2002. Eesti karistuspoliitika: Üleminek totalitaarriiklikust õigusriiklikku kriminaalõigusesse. Tartu. Juura, Õigusteabe AS.
7. Hanni,K 2008. Ma armastasin kiskjat. Tallinn. Eesti Ekspressi kirjastus.
- 8.Хохряков, Г.Ф. 1991. Парадоксы тюрьмы. Москва: Юридическая литература
- 9.Filipov, J. 2009. Vangid näevad ülekohtu kõikjal. -Eesti Ekspress. 19.02.2009.
- 10..Ivinskaja, O.2006 Aja vangis Tallinn. Varrak
- 11.Kaasik R.2003a Kriminaalne subkultuur. Tallinn. Rmt. Uimastid . Artiklite kogumik. Koostanud V. Leisalu Sisekaitseakadeemia
- 12..Kaasik R.2003b. Narkomaanide subkultuur Tallinn. Rmt. Uimastid . Artiklite kogumik. Koostanud V. Leisalu Sisekaitseakadeemia
- 13.Kaasik R.2000. Siin- ja sealpool trelle. Ajakiri “Politsei” nr.6, 7
- 14.Laine, M.1997. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn. Eesti Riigikaitse Akadeemia .
- 15.Lehtsaar, T. 2008. Suhtlemiskonflikti psühholoogia. Tartu. Tartu Ülikooli kirjastus.
- 16.Муравлева, Н. 2002 г. Искусство украшения тела: татуировка, пирсинг, скатрификация. Санкт-Петербург: Диамант.
- 17.Нийт, Т 1983. Плотность людей и чувство стеснённости: Теории и гипотезы. В кн.: Человек в социальной и физической среде. Таллинн: ТПедИ.
- 18.Paju, A. 2008. Mõtisklus psühhosomaatikast. Tallinn. Hermes. Juura.
- 19.Poll, L. 2008. Jokela koolitulistaja plaanis oma veretööd pikalt ette. -Postimees, 18.04.08.
- 20.Rässa, J. .2004. Sotsiaalpsühholoogiliselt noorsoo kuritegevusest. Tartu. Caritas
- 21.Saar, J. 2007. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn.
- 22..Shostrom, E.L.1997. Kuidas ära tunda manipulaatorit. Tallinn. Ilo

- 23..Tillmann, S. 2002. Strafvollzugsrecht für Sozialarbeiterinn., Badenbaden. Verlagsgesellschaft. Nomos.
24. Tooding, L.M.2001. Andmeanalüüs sotsiaalteadustes. Tartu. Tartu Ülikooli kirjastus.
25. Ilm, U, Tender, T .2003. Trellide ja luku taga. Tartu. Atlex.

Õigusaktid

- 26.Karistusseadustik 2001 Tallinn. Juura Õigusabi AS
- 27.Vangistusseadus. RT I 2009.,15. 93.

Avaldamata allikad.

- 28.Kollamaa,K. 2003. Kinnipeetavate valimi psüühiliste omaduste võrdlus kuriteotüübi alusel. Tallinn, (Diplomitöö).Audentese Ülikool..
- 29.Uueküla,I. 2004. Retsidiivsust iseloomustavate psühholoogiliste seoste kirjeldamine. (Magistritöö). Tallinna Pedagoogikaülikool.
30. Eerikainen,K. 1996. Millisena tajutakse vanglakaristust? Helsinki (tõlge soome keelest) Tõlke käsikiri Murru Vangla sotsiaalosakonnas.
31. Oraver,A 2008. Kinnipeetavate kohanemine vanglarežiimiga Murru Vangla näitel. Tallinn Sisekaitseakadeemia. Kursusetöö.

Lisa 1a

1. **Изменилось ли Ваше душевное равновесие по сравнению с предварительным заключением?** Ухудшилось Улучшилось Осталось прежним.
2. **Довольны ли Вы нынешними условиями в жилом блоке?**
 - а) Да Нет Не могу сказать.
3. **Кто или что помогает сгладить стресс находясь в заключении?** Оцените по пятибалльной шкале.

3.1. Регулярное общение с родными	1	2	3	4	5
3.2. Дружеское общение с заключенными	1	2	3	4	5
3.3. Общение с социальным работником	1	2	3	4	5
3.4. Общение с психологом	1	2	3	4	5
3.5. Общение с капелланом или батюшкой	1	2	3	4	5
3.6. Занятие спортом	1	2	3	4	5
3.7. Участие в курсах	1	2	3	4	5
3.8. Учеба в школе (ПТУ)	1	2	3	4	5
3.9. Работа	1	2	3	4	5
4. **С кем регулярно общаетесь вне тюрьмы (оцените по значимости)?**
 - а) Ни с кем С родителями, Только с мамой, С женой/сожительницей, С другими родными
5. **Что Вас больше всего беспокоит во время заключения?** Оцените по пятибалльной шкале.

5.1. Изолированность от общества, отсутствие свободы	1	2	3	4	5
5.2. Перенаселенность жилого отделения	1	2	3	4	5
5.3. Формальное, высокомерное общение работников тюрьмы	1	2	3	4	5
5.4. Ограничения в проведении свободного времени	1	2	3	4	5
5.5. Высокомерное общение заключенных	1	2	3	4	5
5.6. Разрыв отношений с близкими	1	2	3	4	5
5.7. Различный срок заключения/повторное проживание заключенных в одном жилом отделении	1	2	3	4	5
5.8. Невозможность побыть одному	1	2	3	4	5
5.9. Употребление наркотиков	1	2	3	4	5
5.10. По Вашему мнению несправедливое наказание	1	2	3	4	5
5.11. Очень длинный срок заключения	1	2	3	4	5
5.12. Вынужденное общение с людьми разной национальности, разного образования и из разной социальной среды	1	2	3	4	5
5.13. Клеймо «вешание ярлыков»	1	2	3	4	5
5.14. Ограниченные возможности общения с противоположным полом	1	2	3	4	5
5.15. Маленькая возможность пребывания на свежем воздухе	1	2	3	4	5
5.16. Ограниченные возможности на краткосрочный выезд	1	2	3	4	5
5.17. Ограниченные возможности устроиться на работу	1	2	3	4	5
5.18. Ограниченные возможности отбывать наказание в открытой тюрьме	1	2	3	4	5
5.19. Проблемы безопасности и защищенности.	1	2	3	4	5
6. **Какие позитивные факторы Вы можете оценить в связи со своим заключением?**

6.1. Стал более взрослым и изменил свои ценности	1	2	3	4	5
6.2. Имею гарантированное элементарное жилье и пищу	1	2	3	4	5

6.3.Имею гарантированное медицинское обслуживание	1	2	3	4	5
6.4.Имею гарантированную возможность учиться	1	2	3	4	5
6.5.Имею гарантированную безопасность	1	2	3	4	5
6.6.Есть время переосмыслить свою жизнь	1	2	3	4	5
6.7.Осознал опасность своего преступления	1	2	3	4	5
6.8.Нашел себе сожительницу	1	2	3	4	5
6.9.Получил профессию, учась в ПТУ	1	2	3	4	5
6.10.Расширил свой кругозор, читая и посещая курсы	1	2	3	4	5
6.11.Получил навыки <u>бесконфликтного</u> общения	1	2	3	4	5
6.12.Восстановил связь со своей семьей	1	2	3	4	5
6.13. Нашел для себя людей, которые меня поддерживают.	1	2	3	4	5

7. Чего Вы опасаетесь и что Вас тревожит после освобождения из тюрьмы?

7.1 Проблема адаптации в обществе в связи с произошедшими там изменениями	1	2	3	4	5
7.2.Отсутствие постоянного жилья	1	2	3	4	5
7.3.Слабая социальная поддержка со стороны родных	1	2	3	4	5
7.4.Слабая социальная помощь со стороны государства	1	2	3	4	5
7.5.Отсутствие постоянного места работы	1	2	3	4	5
7.6.Негативное отношение общества <u>кк</u> освободившимся из тюрьмы	1	2	3	4	5
7.7.Личная неуверенность в будущее	1	2	3	4	5
7.8.В тюрьме полученное «клеймо»	1	2	3	4	5
7.9.Из тюрьмы взятые проблемы (долги)	1	2	3	4	5
7.10. Приобретенный в тюрьме стиль общения	1	2	3	4	5

Ваш возраст....., образование....., §....., уголовно наказан.....раз, срок заключения....., срок пребывания в тюрьме на данный момент.....(лет/месяцев)

Lisa 1b

Kuidas tajute vanglakaristust ?

1. Kas Teie vaimne tasakaal on võrreldes eeluurimisvangistusega muutunud
halvemaks paremaks jäänud samaks
1 2 3

2. Kas olete arvestades prseguseid vanglatingimusi rahul oma eluosakonnaga ?
jah ei ole ei oska öelda
1 2 3

3. Kes või mis on aidanud leevendada vangistusest tulenevat stressi ?

3.1. regulaarne suhtlemine lähedastega	1	2	3	4	5
3.2. kaasvangidega sõbralik suhtlemine	1	2	3	4	5
3.3. suhtlemine sotsiaaltöötajaga	1	2	3	4	5
3.4. suhtlemine psühholoogiga	1	2	3	4	5
3.5. suhtlemine kaplaniga	1	2	3	4	5
3.6. sportimine	1	2	3	4	5
3.7 osalemine kursustel	1	2	3	4	5
3.8 õppimine (kutse)koolis	1	2	3	4	5
3.9 töötamine	1	2	3	4	5

4. Kellega suhtlete regulaarselt väljaspool vanglat ? (hinda suhtlemise täpsuse alusel)
ei kellegagi, vanematega, ainult emaga, naisega/elukaaslasega, sugulastega, sõpradega

0 1 2 3 4 5

5. Mis häirib Teid vangistuses viibides kõige enam ?

5.1 ühiskonnast isoleeritus	1	2	3	4	5
5.2. eluosakonna ülerahvastatus	1	2	3	4	5
5.3 vanglatöötajate formaalne, üleolev suhtum.1	2	3	4	5	
5.4 vaba aja veetmise piirangud	1	2	3	4	5
5.5 kaasvangide üleolev suhtumine	1	2	3	4	5
5.6 lähisuhete katkemine	1	2	3	4	5
5.7 erineva karistusega vangidega ühes eluosakonnas kooselamine	1	2	3	4	5
5.8 võimatus olla rahulikult omaette	1	2	3	4	5
5.9 narkootikumide tarvitamine	1	2	3	4	5
5.10 teie arvates ebaõige kohtuotsus	1	2	3	4	5
5.11 liiga pikk karistusaeg	1	2	3	4	5
5.12 suunitud kooselamine erineva hariduse, kultuuri ja sotsiaalse taustaga vangidega	1	2	3	4	5
5.13.märgistatus „siltide kleepimine”	1	2	3	4	5
5.14. piiratud võimalused suhelda vastas- suguupoolega	1	2	3	4	5
5.15 vähene võimalus olla vabas õhus, (õues) 1	2	3	4	5	
5,16 piiratud võimalused lühiajalisteks väljasõitudeks	1	2	3	4	5

5.17 piiratud võimalused tööle asumiseks	1	2	3	4	5
5.18. piiratud võimalused kanda karistust avavanglas	1	2	3	4	5.
5.19. julgeoleku ja turvalisuse probleemid	1	2	3	4	5

6. Milliseid positiivseid tegureid hindate seoses oma vangistusega ?

6.1 olen saanud vanemaks ja muutunud oma väärtushinnaguid	1	2	3	4	5
6.2 on tagatud kindel eluase ja toitlustamine	1	2	3	4	5
6.3 on tagatud arstiabi	1	2	3	4	5
6.4 on tagatud õppimisvõimalused	1	2	3	4	5
6.5 on tagatud turvalisus ja julgeolek	1	2	3	4	5
6.6 on olnud aega mõelda oma elu üle	1	2	3	4	5
6.7 olen mõistnud kuriteo ühiskonnaohtlikkust	1	2	3	4	5
6.8 olen leidnud elukaaslase	1	2	3	4	5
6.9 olen omandanud elukutse kutsekoolis	1	2	3	4	5
6.10 olen laiendanud oma silmaringi kursustel	1	2	3	4	5
6.11 olen omandanud konfliktivaba suhtlemisoskuse 1	2	3	4	5	
6.12 olen taastanud oma perekondlikud suhted	1	2	3	4	5
6.13 olen leidnud usaldusväärseid sõpru	1	2	3	4	5

7. Milliseid ohte ja ning teid härivaid tegureid näete enda jaoks pärast vanglast vabanemist ?

7.1 kohanemiskeskused ühiskonnas toimunud muutuste ja väärtushinnangutega	1	2	3	4	5
7.2 kindla elukoha puudumist	1	2	3	4	5
7.3 nõrka sotsiaalset toetust lähedaste poolt	1	2	3	4	5
7.4 nõrka riiklikku sotsiaalset toetust	1	2	3	4	5
7.5 kindla töökoha puudumist	1	2	3	4	5
7.6 ühiskonna negatiivset hoiakut vanglast vabanenute suhtes	1	2	3	4	5
7.7 enda ebakindlust tuleviku suhtes	1	2	3	4	5
7.8 vanglas toimunud märgistamist	1	2	3	4	5
7.9 vanglast kaasvõetud probleemid(võlad)	1	2	3	4	5
7.10 vanglas omandatud elustiili järgimine	1	2	3	4	5

Teie vanus....., haridus....., §..... kriminaalkorras karistatudkorda,

sh. vangistuseskorda, karistusaja pikkusaastates, praegusest karistusest olen olnud

vanglasaasta/kuud